

MODRA PTICA LETO X.

MODRAPTICA

leposlovna revija, izhaja vsak mesec enkrat na dveh polah (32 straneh). Vsak letnik se prične z decembrom in se konča z novembrom naslednjega leta.

Letna naročnina samo na revijo, ki je vključena v redne publikacije Založbe Modre ptice, znaša din 100.—. Posamezna številka din 10.—. Naročniki na redne publikacije prejemaajo list kot dopolnilo h knjigam brezplačno.

Urednik Janez Žagar. Rokopisi se ne vračajo.

Uredništvo in uprava v Ljubljani, Ulica 29. oktobra (prej Rimska cesta) št. 1. Telefon 3163. št. čekovnega računa 15.369.

VSEBINA 12. ŠTEVILKE

NOVEMBER

Vladimir Bartol: Ob smrti Sigmunda Freuda

Ivo Brnčič: Poglavje o smrti

G. P. Stamatov: Pigmeji

Tone Potokar: Stevan Jakovljević in njegova
»Srbska trilogija«

Razno

OB SMRTI SIGMUNDA FREUDA

VLADIMIR BARTOL

Nič ne označuje bolje čas, v katerem živimo, kot dejstvo, da je umrl Sigmund Freud, čigar življenje je bilo nad pol stoletja najtesneje povezano z Dunajem, pretekli mesec v Londonu kot emigrant. O njegovem delu in njegovem nauku je bilo že ponovno govora v tej reviji. Naj mi bo dovoljeno zapisati ob njegovi smrti nekaj beležk in izraziti nekaj osebnejših misli.

*

Ko sem se nameraval l. 1921. vpisati na ljubljansko univerzo, mi je bila odločitev, katero skupino predmetov naj si izberem, nekoliko težka. V šesti gimnaziji sem bil opustil slikanje iz preprostega spoznanja, da dvema velikima strastema ne bom mogel biti kos. Vse bolj se je namreč takrat uveljavljala v meni želja po spoznavanju prirode, česar vidni izraz so bile moje zbirke žuželk. Davna želja, posvetiti se študiju prirode, je v zadnjih dveh letih gimnazije naletela na novo, nepričakovano razširitev svojega delokroga: na človeka in njegovo duševnost. Prav takrat je imel mladi univerzitetni docent dr. Veber nekaj javnih predavanj iz filozofije, ki sicer niso prinesla mlademu sholarju zaželeno razjasnitve, ki pa so zbudila v njem upanje, da bi utegnil pri podrobnejšem študiju te discipline vendarle marsikaj pridobiti. Tako sem se naposled odločil, da si izberem tisto skupino, ki je še najbolj odgovarjala temu dvojnemu zanimanju, namreč prirodopis in filozofijo.

Priznati moram, da mi je povzročil študij na univerzi rahlo razočaranje. Nedvomno je bil v veliki meri temu kriv splošni ustroj tega zavoda, ki pomeni kompromis med praktičnimi zahtevami bodočega poklica gojencev in pa med znanstveno raziskujočo ustanovo. Toda tudi samo obravnavanje predmetov me ni moglo povsem zadovoljiti. Zdelo se mi je, kakor da se sprehajam, poslušajoč obojna predavanja, med dvema svetovoma, med katerima zija nepremostljiv prepad. In vendar so mi vse izkušnje od prve mladosti sèm govorile, da je človek samo delec prirode in da je z njo eno. Edino pravilni zaključek iz tega se mi je zdel, da bi morala biti tudi med disciplinama, ki obravnavata, ta prirodo, ona človeka in njegovo notranjost, neka vez, ki bi ju spajala. Te vezi ne samo da nisem pri teh predavanjih našel, marveč je bila vsaj z ene strani celo dosledno zanikovana.

Krivičen bi bil svojim učiteljem, če bi ne priznal izrednih pobud, ki sem jih prejel od njih na univerzi. Predavanja in vaje iz zoologije prav kakor tudi pedagoški in predvsem filozofični seminar so trajno in plodno vplivali na mladega duhá. Dalje je pomenil živi stik z nadarjenimi tovariši, med katerimi naj omenim samo nepozabna pokojnika dr. Juga in dr. Čibeja, nemalo obogatitev.

Niso pa mogle vse te prilastitve niti premostiti razkola med obema disciplinama, ki se je zdel mlademu studiosusu zmerom manj upravičen, niti utešiti njegove strastne želje po pridobitvi enotnega pogleda na svet, na prirodo in na človeka v njej.

Kmalu sem našel nadomestilo za pogrešana živa navodila v dokaj bogatih knjižnicah naših seminarjev. Že dolgo seznanjen z Darwinom in njegovimi praktičnimi ter teoretičnimi izsledki oz. trditvami, sem kmalu zasledil v Hansu Drieschu, avtorju pomembne »Filozofije organskega«, njegov nasprotni pol. Zdaj se mi je odprla široka literatura teoretičnih in praktičnih del in razprav o prirodi. Sam sem imel doma skromno biološko opazovališče, kjer sem preizkuševal aktivne in pasivne reakcije nekaterih malih živali na zunanje vtise. (Pasivne reakcije so na primer izprememba barve gosenic po vplivu različne hrane, prilagoditev barve bub barvi njihove okolice in podobno. Aktivne reakcije so n. pr. odgovor živali na vpliv svetlobe, kemičnih snovi, izpremembe lege itd.) Nasprotje med dvema ameriškima biologoma, med »mehanistom« J. Loebom in med »behaviouristom« Jenningsom mi je dalo veliko misliti, prav kakor tudi zanimivi izsledki ruskega fiziologa Pavlova. Vse bolj sem se utrjeval v prepričanju, da mora biti človek prav tako kakor žival neločljiva enota, individuum, in da torej, čeprav so metode raziskovanja njegovega telesnega ustroja v svojem bistvu različne od onih pri raziskovanju njegovih duševnih reakcij, bi morali biti rezultati tako teh kakor onih vendarle med seboj v skladu. Toda psihologija, ki sem jo poznal iz žive besede, je postavljala neločljiv zid med prvim in drugim; človek ni bil več psihofizično aktivno in reaktivno, torej dinamično bitje, marveč po svoji duševnosti samo posoda nekih statičnih pojavov naše zavesti. Tisti človek, ki sem ga poznal iz sebe ven z vsemi njegovimi križi in težavami, strastmi in nagnjenji, akcijami in reakcijami, stiskami in nejasnostmi, je bil po tem nauku samo neka bleda shema samega sebe.

Trčil sem na eksperimentalno psihologijo. Mislil sem, da se bom po tej bolj približal tistemu realnemu človeškemu bitju, ki sem ga poznal iz lastne izkušnje, saj obravnava ta disciplina vprav prehodne, stične pojave med človeškim telesom ter njegovo duševnostjo. Toda kmalu sem v svoje razočaranje spoznal, da je obstal tudi ta nauk na mrtvi točki in da se bistveno ni razvil preko Weber-Fechnerjevih zakonitosti iz srede prejšnjega stoletja. Dr. Jug, ki se je vrnil spomladi l. 1924. iz Padove, kjer je študiral pri profesorju Benussiju, mi je priznal, da tudi njega eksperimentalna psihologija ni zadovoljila. Toda medtem ko si je on trudoma kopal rov po poteh, ki mu jih je bil nakazal najin skupni spoštovani učitelj, sem bil jaz zasledil v knjižnici nekaj del, ki so zbudila v meni tajno, toda močno utripanje srca v slutnji, da se mi je vendarle odprla pot proti onim globinam, ki sem jih čutil sleherni trenutek v sebi, do katerih pa nisem mogel po poteh, ki sem jih bil dotlej poznal. Živo se še spominjam, kako sem o tem namignil istega leta o Veliki noči dr. Jugu v filozofičnem seminarju, češ, zdaj se bodo najina pota razšla. Toda on, ves vzveseljen, si je pomel roke in mi dejal: »Zdaj bo šele lušno delati.« Tisto pa, kar sem bil zasledil v knjižnici in o čemer sem bil namignil dr. Jugu, je bila nova Freudova doktrina. Tudi njemu ni bila povsem neznana. Toda priznal mi je, da se nalašč ni hotel podrobneje poglobiti v njo, češ, metoda njegovega učitelja se mu je bila doslej obnesla in dokler pojde, da ji hoče ostati zvest.

Poglobitev v vsako drugo metodo pa bi pomenila samo dekoncentracijo in nepotrebno izgubo energije.

Še isto poletje se je ubil v Triglavski steni.

*

Delo, ki me je privedlo tik pred vrata teh novih odkritij v psihologiji in mi pokazalo tudi osnutek metode za prodiranje v globino človeške duševnosti, je bila Freudova »Psihopatologija vsakdanjega življenja«. Ta spis ni v nasprotju z mnogimi drugimi spisi istega avtorja prav nič obtežen s posebnim izrazoslovjem in težkimi analizami. Zdi se, kot bi človek samo pokukal skozi napol priprta vrata, za katerimi se mu pač za trenutek zasvetlika velikanska sobana, prepolna pestrega življenja, toda preden bi si utegnil to dodobra ogledati, se odprtina spet zapre ter ostanemo sami z avtorjem, ki se nam napol hudomušno napol ironično smehlja. Je to knjiga, ki obravnava naše vsakodnevne spodrsaljaje, bodisi v govoru, bodisi v pisanju (da se za-govorimo, za-pišemo), ko nekaj za-ložimo, nekaj pozabimo, nekaj za-menjamo itd.

Freud in še marsikateri drugi, ki so proučevali pojave naše duševnosti, so prišli namreč do zaključka, da mora biti, prav kakor vse dogajanje v ostali prirodi, tudi dogajanje v naši notranjosti strogo determinirano (zakon vzročnosti). Toda medtem ko so psihologi pred njim, v kolikor se jim je sploh zdelo vredno raziskovati pojave vsakdanjega življenja, videli v naših dnevnikih spodrsaljajih (Fehlleistungen) samo posledice naše »raztresenosti«, naše »duševne odsotnosti«, živčne oslabelosti, nerazpoloženja, se je Freud vprašal, zakaj smo rabili, če smo se n. pr. zarekli, vprav to in ne kakšne druge besede. Opazujoč te naše dnevne spodrsaljaje, je kmalu opazil, da skrivajo za svojo navidezno nedolžnostjo neki prikrit smisel in da niso tako zelo »slučajni«, kot si večina ljudi predstavlja. Če je n. pr. zakonec založil svoj prstan in ga potem zaman iskal, se to ni zgodilo »slučajno«, marveč je tičal za tem spodrsljajem neki čisto določen, čeprav nezaveden namen: zaradi nesporazumov v zakonu potlačena želja, da bi ne bil vezan, čemur je simbol vprav zakonski prstan. Če se n. pr. slavnostni govornik zagovori in pravi namesto: »Vaše delo se sploh ne dá zadostno oceniti«, »Vaše delo se sploh ne dá zadostno podceniti«, je nehoté izdal svoje prave misli oz. želje, kar prav za prav tudi poslušalstvo instinktivno razume, prav kakor govornik sam, ki mu je zalila obraz rdečica. Ali če smo čitali med dnevnimi vestmi ob neki ženitvi zaključek: »K pokori (namesto k poroki) -iskreno čestitamo«, potem ne bo težko uganiti, kako sodita stavec in nemara še korektor o tej zadevi. Prav zabaven spodrsljaj govorništva je ujel pisec teh vrstic na nekem sestanku naših treh pen-klubskih centrov. Bilo je to v tistih časih, ko se je poizkušalo izvajati nad našim jezikom neko nasilje, kar je zbudilo upravičen odpor vse naše kulturne javnosti. Ugledna osebnost našega kulturnega in literarnega življenja, odličen govornik, je prehajal v debatnem govoru v zmerom hujše ogorčenje. Šlo je za neko rezolucijo, ki naj bi se poslala merodajnim činiteljem v Beograd. Obrnjen proti našim južnim bratom je govornik zarohnel: »Ta revolucija mora v Belgrad!«, kar je seveda zbudilo spontan smeh in končno sprostilo mučno napetost.

Pri takih in podobnih spodrsljajih se nam zdi, kot da bi nam neki poreden škrt podtaknil nogo in nas pripravil, da se spotaknemo (črkar-

ski jezik si je našel v »tiskarskem skratu« odličen izraz). Ne more biti daleč sklep, da morajo v takih primerih delovati poleg namenov, ki se jih zavedamo, še nameni in želje, ki se jih ne zavedamo. Torej poleg zavestne duševnosti še neka plast, ki deluje v nas nezavedno, ki jo pa spoznavamo oz. ki sklepamo nanjo lahko samo po njenih učinkih.

Nekaj izredno zapletenih in globokoumno razrešenih primerov na začetku omenjene Freudove knjige je zbudilo vso mojo pozornost in zaslutil sem, da utegne to biti pot, ki bi me mogla popeljati do tistih globin, kamor me uradna psihologija ni mogla. Saj sem tudi sam že dalje časa opažal, da se mnoga naša dejanja ne dajo razumeti iz motivov, ki izvirajo iz naše zavesti, marveč da morajo delovati v nas še mnoge druge silnice, ki se normalno odtegujejo naši kritiki in presoji. To, kar sem se bil dotlej naučil v psihologiji, je bila samo razčlemba, tako rekoč anatomija najbolj vrhnje plasti naše duševnosti. Suho poimenovanje pojavov, kakor jih more dojeti oko naše zavesti. Neskončno majhen delček neke silne, arhaične celote, o kateri sem slutil, da je, in ki so jo pač izražali veliki pesniki, dramatik in pisatelji, o kateri pa je uradna psihologija preprosto molčala.

*

Sedaj je morda čas omeniti, da je moj univerzitetni študij kakor tudi moja borba, da bi si pridobil jasen in enoten pogled na svet ter na stvari v njem, spremljalo še neko drugo, pred očmi sosesčine skrbno prikrivano delovanje, ki pa je kljub notranjemu upor in odporu terjalo čim dalje huje, z neko vprav demonično silo, od mene, da se mu posvečam. Ni težko uganiti, da so bili to prvi poizkusi mojega literarnega udejstvovanja. Treba je razumeti položaj, v katerem se je takrat mladi prijatelj ved nahajal. Na zunaj, to je po svojih vrhnjih plasteh, veren pristaš naukov svojih akademskih učiteljev, pred tovariši zagovornik eksaktnih znanosti nasproti lepim umetnostim, na svojem dnu pa nabit z dinamično fantazijo, ki ga je silila oblikovati in preoblikovati vse, kar je dosegla. V svojem bistvu sem bil zmerom goreč resnicoljub in sovražnik sleherne dvoličnosti. Prav tako se mi je upiralo vsako polovičarstvo in sleherni diletantizem. Toda iz stanja, v katerem sem bil takrat, si nisem vedel pomagati. Znanje in spoznavanje sta mi bila prav tako neobhodna, kakor izživiljanje fantazije. Toda manjkal mi je trden prijem, tako rekoč arhimedova točka, da bi, oprt ob njo, vrgel umstveni in čustveni svet, ki me je s tisoč omejitvami oklepal, s tečajev, skratka, da bi se osvobodil vseh utesnjujočih predsodkov, prodril do jasnosti tako glede sebe, kakor tudi glede človeka sploh. Uradna psihologija me ni zadovoljila niti znanstveno, niti ni mogla biti uporabna za literarno ustvarjanje, niti mi ni mogla nuditi jasnosti v mojih lastnih, osebnih zadevah. Bil sem takrat na moč podoben tistemu nesrečniku, ki je, plavajoč sredi jezera, umiral od žeje.

Neki kritik je neke, primerjajoč moje delo z delom Gogoljevim, iz strahu, da bi ne bil krivo razumljen, takoj skrbno dostavil izrek: Si parva licet componere magnis. Naj blagohotni čitatelj tudi ob tej priložnosti upošteva ta stavek, če pripomnim, da je bilo tisto, kar me je v omenjenem Freudovem delu najbolj privlačevalo, neka posebna sorodnost tako v načinu miselne dedukcije, kakor tudi v načinu iskanja najbolj skritih kotičkov človeške notranjosti, sorodnost, ki se je razodevala ob

čitanju v nekem izrazitem simpatijskem sozvenenju, kar je zbuvalo v meni zadovoljstvo in zadoščenje. Tako, da bi bil pri tem najrajši vzkliknil: Prav to sem iskal!

Toda šele neko drugo Freudovo delo je bilo, ki me je docela posvetilo v njegov nauk, meni osebno pa pomagalo priti do razjasnitve lastnih notranjih zapletenosti in jih, kot je pač bilo v danih okoliščinah mogoče, tudi prebroditi. To delo je bilo »Tolmačenje sanj« (Traumdeutung). Zanj se mi zdi enako značilno, da je avtor tri leta okleval, da bi ga objavil, kakor tudi, da je izšlo prav na začetku novega stoletja (l. 1900.), na čigar miselnost je tako pomembno in dalekosežno vplivalo. Ne poznam zlepa problema v znanstvenem svetu, ki bi bil tako skrbno in tako temeljito pripravljen in obdelan. Saj navaja Freud med literaturo celo slovenska dela (Šantel Anton: Poskus razkladbe nekterih pomenljivih prikazni spanja in sanj. Progr. Gym. Görz 1874. — Če se ne motim, navaja v prvi izdaji še neko drugo slovensko delo).

Sorodnostno sozvočje, ki sem ga bil občutil ob »Psihopatologiji vsakdanjega življenja«, se je ob čitanju »Tolmačenja sanj« še stopnjevalo. Takoj mi je bilo jasno, da utegnejo biti vprav sanje tisti pojav, ob katerega proučevanju se morajo najlažje razkriti vse zapletenosti in globine človeške osebnosti. Mar se niso od nekdaj posluževali pojava sanj veliki pesniki in pisatelji, kadar so skušali razodeti najgloblje globine človeka in njegove usode? Sanje, naš vsakonočni spremljevalec, oproščene vplivov naše zavestne volje, ali niso kakor ustvarjene, da posredujejo med našo dnevno zavestjo in med onim v nas, česar se sicer ne zavedamo, čigar učinkovanje pa poznamo ter smo mu usodno podvrženi? In končno, ali nisem bil že sam opazoval neke sorodnosti med tvorbo sanj in med onim, kar je gradila moja dnevna oblikujoča fantazija?

Iz tretjega, četrtega leta svoje mladosti sem nosil s seboj nekaj sanj, ki so mi bile ostale bolj jasno v spominu od vseh istodobnih budnih doživljajev. Ob njih sem najprej poizkusil Freudovo metodo. Kakor luščina se je odkrhnila z njih zunanja podoba in pred menoj je ostalo golo jedro. Lahko rečem, da sem tisti trenutek izvedel več o samem sebi kakor vse svoje dotakratno življenje. To, kar sem videl zdaj pred seboj, ni bilo niti lepo, niti grdo, niti posebno osrečujoče. Pač pa je kakor nenaden svetlobni pas razsvetlilo in razjasnilo mnoga dejanja iz mladosti, med katerimi so bila tudi taka, na katere mi je bil spomin dokaj mučen in nevšečen. In ker nisem iskal tolažbe, marveč jasnosti, so mi bili doseženi rezultati v zadoščenje.

Čim globlje sem prodiral v Freudov nauk in čim pogosteje sem praktično na sebi preizkuševal njegovo metodo, tem večje olajšanje sem čutil in tem bolj so odpadale utesnjujoče vezi z mene. Obenem pa sem z nekim vrhnjim kotičkom svoje zavesti z nekakšnim zloradostnim veseljem opazoval, kako se pod menoj rušijo svetovi, ki sem jih smatral dotlej za trdne in za večnost postavljene. Vsa tista zlagana navlaka, s katero so človeka v tolikšni meri nakitile šole in ostale družabne ustanove, je začela kakor prhljaj odpadati z mene. Za večne razkričane vrednote so se prikazale v vsej svoji relativnosti in borni majavosti. Vsemu je iskal duh korena in porušil vse, kar je bilo trhlega in slabega. Osebnost, ki so jo bile do takrat tako skrbno izoblikovale tolikšne in tako številne ustanove, se je sesula v svoje elemente. Neizmerno osrečujoč občutek

sproščenosti in svobode se je polotil duhá. Strast, razkrinkati vse lepe laži, strgati omet s še tako snažno pobeljenih grobov, priznavati samo tisto, kar je na dnu, kar je resnično in še enkrat resnično, ta strast je praznovala svoj veliki dan. Človek se je vdruči rodil, v vsej nebogljeni goloti sicer, toda vanj je bila položena kal, da zraste iz njega pokončno, samoraslo drevo.

*

Ta tako globoko delujoča seznanitev s Freudovo disciplino je pomenila za stremiljivega učenca dvojno pridobitev. Prvič je delovala nanj kot katharsis, kot očiščenje (za kar je Freud sam s svojim prvim sodelavcem Breuerjem označil novo metodo). Prinesla je jasnost v premnoge osebne zadeve in zapletenosti, porušila trhlo, od zunaj vsiljeno zgradbo in razpihnila vse omejujoče predsodke. Tako so se sprostile premnoge napačno vezane sile in sposobnosti, ki so bile odslej plodnemu in koristnemu delu na razpolago.

Po drugi plati pa je pomenil Freudov nauk za mladega filozofa tisti tako željno iskani most med prirodnimi vedami in med dušeslovjem, ki je končno obetal nuditi skladnost med tema tako različno delujočima strokama. Naj bo že razmerje med telesnim in duševnim bodisi vzročno (t. j. da učinkujeta telo in duša med seboj izmenično), bodisi enostransko odvisno (duševno od telesnega ali celo obratno), bodisi vzporedno (da potekajo duševni procesi vzporedno s telesnimi), z novo vedo je bil vzpostavljen živ stik med obema.

Če je Haeckel odkril zakonitost, da je ontogenetični razvoj kratka ponovitev filogenetičnega razvoja, ali z drugimi besedami, da se v razvoju slehernega poedince obnavlja skrajšan razvoj vseh njegovih vrstnih prednikov, potem je Freud odkril za duševnost veljavno vzporedno zakonitost. Primerjajoč sanje stotine in stotine poedincev je zasledil v njih neke splošne, vsemu človeštvu skupne simbole (sanje se namreč izražajo, »govoré« v simbolih), ki so za čuda v skladu prav tako z nam znanimi pradaavnimi miti, kakor tudi z miselnostjo primitivnih, neciviliziranih ljudstev. V sanjah odraslega civiliziranca je Freud odkril prav tako otroka kakor barbara iz predpotopnih dob, ko so živeli naši predniki še v povsem prvotnih, že davno izginulih družbenih odnosih. Oedipov kompleks, oboževanje ognja, totem in tabu, da navedem samo najbolj znane pojave, spadajo med te izsledke. Freudu gre nedvomno zasluga, da je odkril pod vrhno plastjo civilizacije in kulture pračloveka z vsemi njegovimi silnimi in neukročenimi nagoni. Iz konfliktov, ki nastajajo med zahtevami pračloveka v nas in med onimi civilizirane družbe, je izvajal nastanek histerije in večine psihonevroz, teh morda najbolj pogostnih obolenj kulturnega človeka, in to s tako jasnostjo in tehtovitostjo, da priznavajo danes njegove zasluge na tem področju celo njegovi najbolj ogorčeni nasprotniki. (Pokojni dr. Šerko pravi v svoji knjigi O psihoanalizi, v kateri se ne kaže ravno pristaša Freudovega nauka: »Brez dvoma je nadalje Freud najboljši poznavatelj histerije in drugih psihonevroz«. Str. 114.)

Toda Freudov pogled ni obstal samo pri patogenih pojavih naše duševnosti, ampak se je dotikal prav do korenin vsega človeškega udejstvovanja, do prapočetkov civilizacije in kulture. Tudi ta njegova odkritja so postala splošna last, ki jih tudi mnogi nasprotniki več ne tajijo. (Dr. Šerko

piše n. pr. v citirani razpravi: »Erotični in egoistični nagon sta edini vir psihične energije. Iz njih črpa človek silo svojega udejstvovanja. Samo glad in ljubezen ženeta človeštvo naprej, zlasti je vsa kultura zgrajena s pomočjo erotičnih sil. Zasluga Freuda je, da je kot prvi to jasno spoznal.« Str. 32. Ali: »Sublimacija je proces na libidinoznem teženju samem: energija erotičnega nagona se odvrne od seksualnega cilja na kak drug, plemenitejši, kulturnejši cilj. Akcent leži na odvrtitvi od seksualnosti sploh. Človek izrabi svojo erotično energijo v kulturnem, socialnem, umetnostnem in znanstvenem udejstvovanju, ki je v celoti produkt erotične sublimacije. V tem smislu je Eros oče celokupne kulture...« Str. 39/40.) V bistvu je to samo moderna, znanstvena potrditev starega Platonovega nauka, ki je izražen n. pr. v »Gostiji«: »... Kajti takó se pravi pravilno preiti ali dati se popeljati k erotičnemu, da se, počenši pri teh lepih stvareh zaradi onega lepega, dvigamo zmerom navzgor, kot da se vzpenjamo po stopnicah, od onega k dvem in od dveh k vsem lepim telesom in od lepih teles k lepemu življenju in od lepega življenja k lepim spoznanjem, dokler ne pridemo od spoznanj do onega spoznanja, ki je spoznanje o lepem samem...« V tem stavku, ki je bil izrečen še v tisti dobi, ko so bile vezi med bujno kličočo kulturo in med nagoni, ki so jo sprožili, nemara še žive in ne tako usodno zabrisane, kot so dandanašnji, po 2300 letih torej, je z neprekosljivim mojstrstvom izražen tisti proces, ki ga je Freud imenoval *sublimacijo* erotičnega, seksualnega nagona.

Lahko je razumeti, da ni vedel mladi učenec filozofije spričo takega globinskega vpogleda v ozadja človeškega udejstvovanja, ki se mu je bil tako iznenadno ponudil, kam bi z rekviziti oficijelne šolske psihologije, ki so bili v svojem jedru samo minuciozne nomenklature različnih čustev in čustvic, izduhovičena poimenovanja predstav in misli in hotenj ter njihovih resničnih ali namišljenih sestavin kot objektov naše zavesti. Vsa ta znanost se mu je morala zazdeti prazna in neživljenjska, odtujena resničnim pojavom, v svojem bistvu zgolj igračkanje z besedami in s pojmi. O duševnosti, kakršno je poznal iz sebe ven, je vedel v znanstvenem svetu zares nekaj povedati samo Freud.

*

Treba je pa zdaj poudariti, da ni pomenila seznanitev s Freudovim naukom samo dvojno korist, namreč osebno »očiščenje« ter znanstveno obogatitev in razjasnitev, marveč da je prav ta tako učinkoviti stik s tujim, močnim duhom prinašal s seboj za mladega prijatelja modrosti tudi nemajhne nevarnosti. Ne samo, da deluje velik, močan in v sebi že dograjen um na mlajšega, še nerazvitega in nedograjenega, ki pa mu je v svojem bistvu nekje soroden in občuti zatoorej tem bolj njegovo privlačnost, kakor ogromen magnet na majčken drobec železa, to se pravi, da ga vsrka ob sé ter mu vzame njegovo samostojnost. Poleg te na splošno veljavne nevarnosti je obstojala še druga, neposredno iz teh novih nauk samih izvirajoča. Omenil sem bil že, *kako* so delovala Freudova odkritja na mlado, samo provizorično zgrajeno osebnost, ki si je trdnosti bolj želela kot pa bi jo bila v resnici tudi že imela. Štefan Zweig je v svoji knjigi »Die Heilung durch den Geist« zelo pravilno označil Freuda kot vélikega deziluzijonista in rušitelja starih tabel, vélikega zanikovalca, ki je prišel neposredno za drugim vélikim prevrednotevalcem starih

vrednot, Nietzschejem. Psihoanaliza je že po svojem bistvu kot duševnost razčlenjujoča metoda prej razkrojevalna kot pa sestavljajoča in gradeča. In v mladem študentu je bilo marsikaj, kar je bilo porušenja vredno. To se je, kot sem bil že povedal, tudi v izdatni meri zgodilo. Skoraj vse za večnostne razkričane in kot take tudi upoštevane vrednote so se razvrednotile ali vsaj prevrednotile. Sproščenost, ki je iz tega izviral, ni prinašala s seboj zgolj veselja nad občutkom spet zadobljene svobode, marveč tudi premnoge praznine in praznote, ki bi jih organizem ne mogel na dolgo prenesti brez škode za svoj moralni in človeški obstoj. In če je že Freudov nauk nudil bogato zakladnico novih spoznanj, zadovoljujoč s tem mnogovrstne zahteve razuma, pa vendar kot pretežno razkrojevalen, torej negativen, ni mogel izpolniti premnogih čustvenih in moralnih vrzeli, ki jih je bil povzročil.

V takem stanju bi si mladi človek ne mogel želeti tehtnejše preizkušnje za trdnost in uporabnost vsega tistega, kar je prinesel od svojih prednikov z zibeljo s seboj na svet, kot jo nudi popolna izprememba njegovega dotakratnega življenjskega okoliša. To preizkušnjo mi je omogočila francoska štipendija, ki sem jo prejel po dovršenih izpiti na ljubljanski univerzi za izpopolnitev svojih študij na pariški Sorbonni v letu 1926./27. Prej sem bil še na krajši ekskurziji v Angliji (kjer sem spoznal tudi Freudovega učenca, znanega angleškega psihoanalitika dr. Jonesa) ter se zaustavil tudi nekaj dni v Parizu, kar mi je nudilo zanimiv predobčutek onega, kar sem imel pričakovati od tega kulturnega srca človeštva.

Tudi glede študija na Sorbonni moram priznati nekaj podobnega, kar sem bil doživel že na domači univerzi. Pomenilo je ponovno rahlo razočaranje. Resnično zanimiva so se mi zdeli predvsem predavanja psihiatra dr. Dumas-ja kakor tudi njegove praktične demonstracije na pacientih. Zato so pa pomenile izvensorbonske izkušnje mnogostransko in dalekosežno obogatitev. Številna slučajnostna predavanja, stiki z raznimi ljudmi, razgovori s prijatelji in tovariši v vidu neskončne svobode širnega Pariza, umetnostne razstave in prireditve, neizčrpnih zakladi kulturnih dobrin, nakopičeni na vseh koncih in krajih francoske prestolice, vse to je nudilo lačnemu in žejnemu duhu hrane na pretek. Gledajočemu danes nazaj v ta čas mi je bolj kakor kdaj jasno, da gre za vse to neobteženo, dejal bi skoraj: naivno dojemanje vtisov, in za to, da sem se jim tako prostodušno prepuščaj, glavna zasluga katharzi, ki jo je povzročilo seznanjanje s Freudovim naukom.

Kot že rečeno: na dolgo bi organizem ne mogel brez škode zase prenesti praznote in vrzeli, ki jih je povzročilo razvrednotenje tolikih do tedaj za absolutno veljavne smatranih vrednot. Med temi so bili nemara tudi praktični cilji in konkretne smernice za bodoče življenje. Toda kje dobiti zdaj nadomestilo za toliko podrtih iluzij? Niti um, niti srce bi se ne mogla zadovoljiti več z nečim, kar bi ne bilo postavljeno na veliko trdnjše temelje, kot so bili pravkar porušeni. Poti nazaj v staro, naivno, iluzionistično stanje ni bilo nobene.

V Parizu je srečal mladi filozof ljudi, ki so, podobno kakor on, odkar se je bil seznanil s Freudovo doktrino, živeli brez iluzij. Zdelo se je, kot da je bilo zanje življenje samo nekakšna iluzija, v katero pa so konkretno postavljeni in imajo torej v njej svojo natančno določeno nalogo. Mislim nekako tako, kakor smo mi često postavljeni v lastne sanje in v njih po svoje reagiramo, neglede na našo zavedno osebnost. Ti ljudje so

živeli brez strahu za jutrišnji dan. Zakaj če je življenje samo iluzija, ki se nujno konča z razpadom osebnosti oziroma organizma, kje je tedaj še mesto za strah pred jutrišnjim dnem in pred bodočnostjo? Toda ali ni prav ta strah tista večna zavora, ki striže ogromni večini človeštva svobodo udejstvovanja po njegovih močeh in strasteh, ki mu neprestano nadeva okove in ki mu tudi onemogoča, da bi vsak njegov poedinec v polni meri izpolnil nalogo, ki je bila položena vanj z njegovimi sposobnostmi? Vse to je mladi študent z zdaj že izostrenim očesom opazil in tudi do neke mere doumel. Torej živeti, *kot da bi bilo* vse ono, za kar se zdi vredno živeti, tudi resnično vredno, zraven pa se zavedati, da je življenje samo nekakšna iluzija, in torej premagati strah za bodočnost, ki nas navadno hromi v izpolnjevanju naših prvobitnih, z rojstvom dobljenih nalog.

Ta nauk sem čutil tičati, naj bo že zavestno ali ne, za udejstvovanjem teh zanimivih ljudi. Od njega se mi je zdelo praktično vredno prisvojiti si tudi nekoliko zase. Saj se mi je prikazovalo zdaj že v dokaj različnih obrisih, da moja pot skozi življenje ne bo mogla biti povsem vsakdanja.

Da bom skušal izražati tisto, kar sem po tako zapletenih potéh opazoval in spoznaval v življenju, z besedo in z umetniško prispodobo, mi je postajalo čimdalje bolj jasno. Še bolj jasno pa mi je bilo, da je bilo vse ono, kar sem bil dotlej na tem področju poizkušal, brez vrednosti in pomena. Z visokega razglednega stolpa, kar pomeni za člana kulturnega občestva Pariz, pa so se za bodočega možá peresa prikazovali novi kritični problemi, ki tičejo našo majhnost in, last non least, tudi iz nje izvirajoče omejitve tako v naši enostranskosti kakor tudi v možnosti osebnega razmaha. Skratka, nadobudni prijatelj literature je instinktivno že takrat zaslutil vse poznejše težave in težkoče, ki se mu bodo stavile na pot, pa tudi nerazumevanje, ki utegne spremljati njegova prizadevanja. Iz razgovorov s kritikom Josipom Vidmarjem, ki je bil tudi takrat v Parizu, sem si vendarle utrdil zaupanje, da velja tudi v teh majhnih razmerah tvegati poizkus, posebno ker bi ne bila taka pot čisto brez predhodnika, čeravno vprav ta primer ni bil posebno spodbuden. Da ne bo nesporazuma, moram takoj pripomniti, da se ti razgovori niso v ničemer tikali vprav ciljev mladega filozofa, saj ni ta nikomur zaupal niti svojih prikritih namer, niti ne, da misli hoditi kakšno posebno samo-svojo pot; pač pa so se vrteli okrog splošnih zadev našega ožjega kulturnega življenja, ki so mi bile dotlej domala neznane, ki pa jih je izkušeni in bojeviti kritik dodobra poznal.

Če sem torej prenesel nauk, ki sem ga črpal iz življenja in iz delovanja onih zanimivih ljudi, da je namreč strah za jutrišnji dan pravemu filozofu nepotreben, ker je nesmiseln, na svoje bodoče udejstvovanje v našem ožjem kulturnem okolišu, potem so se obrisi moje bodoče poti dokaj zjasnili. In prav kakor sem v znanstvenih knjižnicah ljubljanske univerze naposled našel tisto, kar sem, meni samemu nezavedno, iskal, sem tudi v pariških velikih knjižnicah naletel na dela, ki so mi odprla nove poglede in ki so pomenila v mnogočem potrditev in utrditev mojih namenov za bodočnost.

Najprej sem izpopolnil svoje psihološko in psihoanalitično znanje s proučevanjem novih del in avtorjev, ki jih v Ljubljani ni bilo najti. Potem sem, vzpodbujen po problematiki svojih novih zanimivih znancev, iskal v zgodovini osebnosti, ki so jim bile bodisi po usodi, bodisi po

nazorih in življenjskih izkušnjah sorodne. Naletel sem na več takih, proučeval vire, si delal izpiske, zagrabil globlje v problematiko ter iskal stičnih točk in vsem skupnih zakonitosti, šel dalje v proučevanje zgodovine same, trčil ob Orient, njegovo zgodovino ter filozofsko in versko problematiko, zaslutil neke daljne sorodnosti in postavil tako nekakšen temelj in morebitne meje svojemu bodočemu udejstvovanju.

*

Rečeno je: Česar je polno srce, tega so tudi usta polna. Mlademu filozofu se je zdelo pravično in potrebno, da posreduje nauk, ki je imel zanj tako globokosežne in tako blagodejne posledice, tudi svojim znancem in sonarodnjakom. Osebni razgovori, nekaj člankov in več javnih predavanj (med njimi tudi nekaj po radiu) naj bi bil njegov doprinos k temu širšemu seznanjanju s Freudom. Zanimanje je bilo precejšnje, saj so celo v naše tesse in še precej zaostale kulturne razmere prodrle razne Freudove trditve kot bolj ali manj poplitvene krilatice. Še globlja je bila nemara potreba po sproščenju gotovih živčnih napetosti, saj so bile posledice svetovne vojne v tistih letih še zmerom občutne. Toda tudi reakcija, ki je že povsod drugod v svetu od vsega početka spremljala Freudov nauk, ni izostala. Že v Parizu mi je bil nekdo, ki je imel besedo v našem javnem življenju, dejal, da je škoda, da se prav jaz ukvarjam s to malo estetično doktrino, ki da je sicer morda potrebna, ki pa naj bi jo rajši prepustil nekemu drugemu svojemu tovarišu z univerze. Povprašan, zakaj mi to nasvetuje, mi je pojasnil, da se mu zde te »seksualne« zadeve preizkotne za tenkočutnejšega duhá. Obenem mi je priznal, da ni še prečital nobene Freudove knjige, pač pa da je bil slišal o Freudovih trditvah veliko razpravljali na Dunaju ter v drugih univerzitetnih središčih. Mene, ki sem poznal vsa pomembnejša Freudova dela iz prve roke in torej vedel, kako vzvišen, strog in globok um je bil tu na delu, je resnično zbolelo, ko sem videl, kako krivično, površno in pristransko se je ocenjeval mož, od katerega sem sam prejel toliko utešljivega in koristnega. Takrat še niso povedali svojih tehtnih, priznavajočih besed o njem veliki sodobni pisatelji, kot sta to storila pozneje n. pr. Štefan Zweig in Thomas Mann. Tudi Goethejeve nagrade ni bil ta neizprosni in premočrtni mož še deležen. O njegovem nauku se je govorilo kot o nekakšnem židovskem »šmoku« in tisti, ki se je drznil javno priznavati se k njemu, je bil v veliki meri deležen tudi odija, ki je padal nanj. Najhujši vzdevek, ki more doleteti čistega in resnicoljubnega duhá, namreč očitek lascivnosti in pornografičnosti, je utegnil vsak trenutek biti v bolj ali manj prikriti obliki sprožen nanj. Ljudje, ki so jih sicer polna usta demokratičnih gesel in zgražanja nad raznimi predsodki, so se zagrizli prav v Freudovo židovsko poreklo, instinktivno dobro računa-joč na tiste številne temne strasti, ki tle še zmerom na dnu širokih množic in katerih glavni stožer sta rasna in idejna nestrpnost, prepojeni z najbolj nepravilnimi in nesmiselnimi predsodki. Nekaj podobnega je nemara občutil tudi mladi Goethe spričo filozofa Spinoze, ki je bil tudi žid in čigar nauk je doživljal podobna preganjanja in nerazumevanja kakor Freudov. V svojem samoizpovednem delu »Dichtung und Wahrheit« pravi, kako globoko ga je zadela neka knjiga o Spinozi, ki je nosila pod spačeno podobo filozofa značilni izrek: *Signum reprobationis in vultu gerens* (to je tisti, ki nosi v svojem obličju znamenje zavrženosti). Saj je

bila prav Spinozova filozofija tista, ki je bila prinesla mlademu pesniku dalekosežno in blagodejno pomiritev. Spajajoč svoje izkušnje s Spinozovimi mislimi, prikazuje Goethe v omenjenem delu učinek takih ljudi (kakršen je bil Spinoza, pa tudi on sam) na široke kroge človeštva s sledečimi stavki: »Ti se prepričajo o večnem, nujnem, zakonitem in si skušajo ustvariti take pojme, ki so neuničljivi, dà, ki se ob motrenju minljivega ne razveljavijo, marveč celo potrdijo. Ker pa je v tem v resnici nekaj nadčloveškega, smatrajo ljudje take osebe navadno za nečloveške (Unmenschen), za brezbožne in zopernaravne (gott- und weltlose); dà, saj niti ne vedo, kakšne rogove in kremplje jim vsega ne bi pripesnili.«

Toda kakor sije Spinozova filozofija že davno iznad predsodkov rase in narodnosti kot neugasljiva luč na visokem svetilniku na ves civilizirani svet, tako prehaja sčasoma tudi Freudovo delo kot splošna kulturna dobrina na vse človeštvo. So ugotovitve in odkritja, ki si jih ne moremo več odmisлити iz naše celokupne miselnosti. Nauk kot tak utegne pač doživeti še mnoge dopolnitve in izpopolnitve. Toda dejanje tega redkega moža ostane.

*

Naj pred zaključkom dopolnim še razvoj odnosov mladega iskatelja do njegovega mojstra. Kot že rečeno, um, ki je bil tako intenzivno oplojen s tolikimi in tolikšnimi novimi spoznanji, ni mogel več nazaj v prejšnje brezskrbno stanje iluzij in neuporabnih vrednot. Obstati na tako pridobljeni točki, bi pomenilo osebno utopitev v drugem duhu. Treba je bilo torej naprej. Praznine in vrzeli, ki jih je bil povzročil opisani pretres, so se začele organsko polniti, kot je bilo že prikazano, z odkrivanjem novih področij in pridobivanjem osebnih izkušenj. Za analizo je morala priti sinteza. Posamične prisvojene trditve so padale v pozabljenje in praznile mesto za osebnejša doživetja in spoznanja. Nove sile so se sprostile in nove naloge so čakale pred durmi. Treba se jih je bilo pogumno lotiti.

Toda kar je ostalo, je bil nepodkupljivi pogled za odnose in vezi v človeških globinah. Dovolj je videl mladi um slepomišenja okrog sebe. Naletel je, niti prvi, niti poslednji, na sprejem, ki ga je bil predvideval. Toda tudi lek je bil že tu: ironija. Kako naiven se mu je moral zdeti na primer tisti priznani naš pesnik, ki mu je na neki vožnji v vlaku priznal, da je bil pohitel s službo in z zakonskimi vezmi zato, da bi potem lažje in svobodneje pesnil, ki se je pa potem neizmerno začudil, ko je pričakovani rezultat izostal. In mož je pomenil, po splošnem ocenjevanju sodeč, celo stilno obogatitev naše poezije, bil pa je še doktor filozofije po vrhu!

Ta in podobna vprašanja so bila oblikujočemu se pisatelju zdaj dokončno jasna. Poznal je skrite, a nespremenljive zakonitosti, ki so se uveljavljale pri slehernem ustvarjanju iz duha. Naj je proučil še toliko različnih življenjepisov, povsod je zasledil delovanje istih ali vsaj sorodnih principov. Vse, kar se rodi, se poraja v trpljenju in bolečini. Naj je olajšanje, ki nas doleti pozneje, še tako občutno, zmerom sta bila na začetku odpoved in bolečina. Odpovedati se, zavoljo tistega velikega in pomembnega se odpovedati, to je nemara predvsem odločilno. In, navsezadnje, ali ni to končno tudi poslednji nauk iz Freudovih odkritij? Ali ni po njegovem pojmovanju nastala vsa kultura iz odpovedi prvobitnim

nagonom in strastem? Ali ne pomeni isto poslednji in najvišji smisel Platonovega nauka?

Še to se vprašam: Ali ni značilno, da so prav tam, kjer so pripravljali veliki kres, kjer so rahljali plodna tla za sprostitev vseh prvobitnih nagonov živalskega sovraštva, najprej pospravili s Freudom in njegovimi nauki? Ena tolažba nam ostane. Ko bo delo razdejanja končano, bo moralo priti očiščenje. Kdo ga bo mogel dati človeštvu, ki ne veruje več v stare table in ki je podrlo za seboj toliko pisanih mostov?

Pomoč leži v veliki meri zaprta v Freudovih delih. Ta utegnejo biti bogata zakladnica za bodočnost. Morda ne za vse in ne za vsakogar. Toda za mnoge, ki bodo odločali. In to je nemara predvsem merodajno.

Freud je telesno umrl. Toda dejanje in dela so ostala. Vsi, ki smo črpali iz njih, bomo ostali njihovemu tvorcu vedno globoko hvaležni.

POGLAVJE O SMRTI

IVO BRNČIČ

September 1939.

Prastara žalostinka o prahu in pepelu, ki se vanj, človek, povrneš, zamolkla melodija Villonovega cinično otožnega refrena »Mais ou sont les neiges d'antan?«, neusmiljeno resnobra, večna téma Holbeinovega »Mrtvaškega plesa« in Prešernovega opomina »Memento mori!«, ta trajno pričujoča zavest o končnosti, minljivosti, umrljivosti vsega živečega prepleta kot elegičen vodilni motiv sleherno življenjsko simfonijo in na dnu slednje človeške duše tli panična groza pred izginotjem, pred nebivanjem, pred smrtjo. Ni ga človeka, ki bi ga ko strup ne razjedala misel, da bo nekoč treba zapustiti ta svet in vse, čisto vse, kar more komu darovati življenje. Še najbdrejši, še najvedrejši duh skriva nekje za črnimi zavesami podzvesti krik zone pred koncem, od katerega se človeku prenekaterikrat samemu ježe lasje; še dete nagonsko beži pred rečmi, ki ga spominjajo smrti, in ljudje so v borbi za življenje sposobni izgubiti poslednjo trohico preudarnosti ter se namah preleviti v zločince in zveri. Na zadnji postaji vsake človeške usode, pa naj je bila čista ali nizkotna, srečna ali tegobna, zevajo zmeraj samó temačne duri, h katerim vodi edina pot, ki je ni mogoče izgrešiti, in pred katerimi ne bodo nikogar otele ne modrost ne dobrota, niti pobožnost niti nevera. Bodi človek modrijan ali bedak, vseeno: v težkih samotnih trenutkih mu bodo rentgenski žarki razbolele domišljije pokazali njegovo lastno okostje in belo lobanjo, ta pradačni simbol večne uničevalke, ki fosforescirata skozi kožo in meso in ki sta vse, kar bo nekoč ostalo od njega. Življenja, tega edinega in nenadomestljivega, se človek oprijema z nohti in zobmi; a zaman se z vso iznajdljivostjo svojega duha trudi preslepiti samega sebe in pozabiti, pozabiti, kam vodijo vse ceste, ki jih je mogoče prehoditi na zemlji. Nenehoma prenaša človeško telo po labirintih živčnega poročevalskega aparata v možgansko skorjo in s tem v človekovo zavest v obliki bolečine novice o poškodbah, ki jih je utrpelo; a še celó ta njegova sposobnost, katere namen je vendar ohranitev organizma, le stalno opozarja človeka, da je njegovo telo, ta snovni pogoj njegovega bivanja, dostopno vsakovrstnim nezgodam in boleznim, da je ranljivo,

uničljivo, minljivo. Iz leta v leto poslušamo te signale, s katerimi nas opozarja nase smrt, ki nam pomalem, a potrpežljivo orje gube v obraz, nam zaliva s svincem kosti, nam priliva v žile hlad ter nam s srebrnim prahom posipa lase. Molčēča tujka nam vsepovsod sledi tesnó za petami, pri vseh opravkih nas spremlja ko senca, ki sredi najsvetlejšega poldneva napoveduje noč in temó. Ne v veselju ne v pijanosti ne v miselni zamaknjenosti, nikjer ni človek varen pred njo; niti v ljubezni ne, tej svoji najvišji daritvi življenju. Zakaj čim trdnjēša in čim lepša je vez, ki druži dvoje ljudi, tem grenkejša je zavest, da bo eden zavrno preživel drugega. Resnično: ravno tiste, ki življenje najbolj ljubijo in cenijo ter ga najudaneje žive, prav te izbrance najtógotneje preganja vladar podzemlja. Čim več ljudi je prebivalo v naših srcih, tem več grobov homo morali izkopati v svojem spominu, tem več dragih mrtvecev bo hodilo z nami ter nam prišepetavalo, kaj vse more človek izgubiti in kam je usojeno sleherniku prej ali slej odpotovati prav tako golemu in še bolj brezmočnemu kakor je bil prišel na svet. Čim več stvari se bodo dotaknile naše stvariteljske roke, tem teže nas bo nekoč prizadelo, ko bo zadnja ločitev potrgala vse te žive korenike, s katerimi smo vrasli v zemljó.

Edinemu med vsemi živimi bitji je bil človeku prihranjen privilegij, da se zaveda samega sebe in svojega obstoja; a ravno s to prednostjo, s tem najvidnejšim znamenjem življenja mu je bilo tudi naloženo docela izredno breme. Krvavo se je ponorčevala s človekom priroda, ko ga je izoblikovala iz brezčutne gmote: saj mu je dala za popotnico hkrati blagoslov njegovega razuma in duha in pa prekletstvo njegove zavesti o smrtnosti in smrti. Zakaj prav zategadelj, ker se je v njem v svoji najčistejši podobi utelesilo življenje, gori v človeku tudi najstrastnejši pohlep po življenju, še več: zavedna ljubezen do njega, ki je nikoli ni moči preboleti. Človeku je razodeto, da *mora* umreti; a kljub temu *ne more* storiti ničesar drugega kakor zakrknjeno se braniti smrti ter jo sovražiti obsedeno, do poslednjega utripa zavesti. Življenje je že samo po sebi nenehno stremljenje po trajnosti, neminljivosti, večnosti; ali obenem je le del neke polarne celote, podobno kakor luč in tema, katere drugi del je smrt — zakaj »edino možno življenje je napredovanje do groba«, kakor je zapisal astronom James Jeans. Razpet na križ tega paradoksa si človek že tisočletja obupno prizadeva, da bi, oborožen zgolj z možnostmi tega sveta, dosegel nekaj, kar bi ne bilo samó nemóžnost, ampak že čudež. In najsi se mu z ledeno jasnostjo odkriva, da je v tem tragičnem uporú že v naprej obsojen na poraz, je smrt zanj vendarle bila in ostala dejstvo, ki ga zase nikdar ne more priznati. Razžganemu od njegove neumrljive sle po življenju je človeku do konca dni usojeno stati pred nerešljivim vprašanjem lastne smrtnosti; zapisano mu je, da se bo vekomaj zaman boril zoper vesoljni red stvari, čigar zakone dojema s svojim iznajditeljskim duhom, jih obrača sebi v prid ter gradi z njihovo pomočjo stavbo svoje oblasti na zemlji, ki mu pa odpovedujejo pokorščino ravno takrat, ko naj bi dosegel pglavitni smoter vsega svojega truda: ko naj bi zagotovil trajnost svojemu življenju. V precepu dveh vélikih nujnosti stvarstva, prve, ki mu velevali živeti, in druge, ki je vsadila vanj seme pogube, omahuje človek med zibeljo in grobom; in slednja stopinja, ki naj bi povečala razdaljo med njim in smrtjo, vsa njegova zagrizena delavnost, vse njegovo mučeništvo ljubezni do življe-

nja le počasi gloda njegovo odpornost ter ga čedalje bolj pripravlja na trenutek, ko bo samó še nemo truplo, v katerem več ne plameni luč razuma in čustva in čigar slepih oči ne odpre več nobena rotitev in noben obup.

In vendar mora biti človek že pravljično plemenit ali pa strašno reven in ubit, da more reči z Wolkerjem: »Smrt ni težka, le umiranje je težko«. Človek mora biti od življenja tako doobra razočaran in strd dotorej, da že skorajda ni več živ človek, da more pritegniti Prešernu, ki je klical s hrepenenjem, kakršno nemara niti v njegovi ljubezenski poeziji nima primere: »Prijazna smrt, predolgo se ne mudi!« Človek mora biti že do neverjetne stopnje naveličan samega sebe in ljudi, da more v nezaježljivi težnji, »... plonger ... au fond de l'Inconnu pour trouver du nouveau«, želeti z Baudelaïrom:

»O Mort, vieux capitaine, il est temps! levons l'ancre!
Ce pays nous ennuie, ô Mort! Appareillons!«

Kajti želja po smrti je človeku, dokler je zares še človek, organsko tuja, je celó nenaravna in se more roditi zgolj v povsem izjemnih okoliščinah; in psihologija samomora priča, da je obupanec v nekem smislu življenju že pred svojim usodnim sklepom odmrli ter je v hipu, ko je položil roko nase, le žrtev nekega bolezenskega razvoja, ki ga je že zdavnaj prej izobčil iz bratstva zdravih, to je: polno živečih ljudi. Saj smrt je človeku že nagonsko ena najmučnejših izkušenj, ne, je sploh njegovo najodurnejše doživetje na svetu. Smrt ni le okrutna in nepravilna, temveč tudi grda, nedopovedljivo grda. Nekaj čudnega je v človeški vnemi, spremljati mrliča na njihovem poslednjem popotovanju s ceremonielnim lišpom in bleskom, prav kakor bi bila človekova smrt nekaj zaslužnega, nekakšna posebna, redka slovesnost; a vsa potratna izumetničenost in prisiljenost teh mrtvaških parad ne bo nikoli dosegla svojega edinega namena, da bi namreč potolažila žive, čim bolj skrila mrtveca njihovim očem ter v njih umorila sleherno misel na to, kaj se prav za prav dejanski godi s človekom, kadar postane predmet procesov, ki spreminjajo živo telo v kadaver. Za človeka je smrt zgolj gnusno razpadanje mišic, kosti, kože, hrustanca, mozga in možgan, je zatohel smrad, ki ga vse cvetje sveta, nagrpadeno okoli mrtvaških odrov in na grobovih, nikdar ne bo moglo udušiti; smrt je zoprna voščena bledota — nobena sveča je ne bo zbrisala z obličja tistega, ki mu je v žilah usahnil rdeči tok krvi; smrt je priskuten mrliški mraz — noben poljub in še tako vroče solze ne bodo ogrele telesa, ki je prenehalo biti samoživ vrelec toplote. To razkrajanje nekdanj živega staničevja v tri agregatna stanja, v plin, tekočino in lepko, sluzasto gmoto, je skrajna meja grdote, ki jo morejo videti človeške oči. V ognju in vseh zverinstvih vojne otrdeli stari vojaki pripovedujejo, da so se navadili brez posebnega vznemirjenja gledati kri in rane ter poslušati še tako pretresljivo ječanje; a sladkobni smrad gnijočega trupla je do konca vzbujal v njih nepremagljiv stud in sovraštvo. Zares, kaj naj vzdrami v človeku silnejši odpor kakor zavest, da bo nekoč, plemenito, izbrano bitje in gospodar zemlje, kar bi tako rad bil, postal ogabnejši od gnoja in golazni. Misel, da boš slednjič samó še plen črvov, zanikrna mrhovina, misel, da leži žensko telo, ki si ga tako ljubil in ki ti je vpričo njegove lepote v zamaknjenju pohajal razum, brez pomoči

v umazani, odvrtni jami ter prhni in trohni — ta predstava že skoraj presega človeško zmogljivost.

S perspektive astralnih meglá in svetovij, sredi katerih so celó sončni sistemi malovreden drobiž, ni smrt nič drugega ko nujna stopnja v večnem presnavljanju materije, v njenem prehajanju iz oblike v obliko. Iz takšne razdalje je obstanek ali pogin nekaj bore stotisočev ali magari tudi milijonov dvonožnih prebivalcev temnega planetka nekje sredi Rimske ceste docela brezpomembno vprašanje, smrt posameznega človeka pa tako hudo ničev dogodek, da si tako skrajne mere ničevosti ni lahko predstaviti. Ali za človeka je smrt neskončno več kakor pa le ena izmed preobrazb snovnega sveta. V le-tem smrt ne pomeni konca obstoja, temveč zgolj neko njegovo spremembo — ter je *sub speciae aeternitatis* sploh samó pojem, le teoretična označba, ki jo človek vnaša v mehanizem prirode. Človekovo življenje pa je izključno vezano na eno samo obliko eksistence in v človeškem svetu je smrt zato istovetna z dokončnim uničenjem. Smrt razjé človeka bolj ko žveplena kislina, ga razbije ko milni mehurček, z njo preneha človek obstajati tako temeljito, da ga v vsem našem besedišču ni izraza, ki bi ne bil premedel v primeri s porazno popolnostjo tega prenehanja. Zakaj človeško življenje ni le preprosta eksistenca na malce poseben način organizirane materije; živeti pomeni dokaj več kakor pa biti, bivati, obstajati. Živeti se pravi gledati, poslušati, tipati, okušati, reagirati na predmete, ki nas obkrožajo, razsojati, odločati in preustvarjati okolico, sredi katere se gibljemo; življenje je potemtakem svojevrsten kompleks funkcij, med katerimi so najvažnejše zavedne, je enkratno, neponovljiv telesni in predvsem duhovni odblesk sveta in dogajanja. A prav ta zgradba trpnih in dejavnih odnosov med človekom in zunanjim svetom se zruši z njegovo smrtjo; s tistim trenutkom, ko zastane življenje, ki je zrcalilo stvarstvo, ko se utrne svetilka zavesti, ki je obsevala svet in ugotavljala njegov obstoj, ne preneha zategadelj obstajati le človek sam, marveč je zanj konec vsakršnega bivanja sploh. S človekovo smrtjo umolknejo vsa srca, ki je zanje prenehalo utripati njegovo srce, oneme vse ustnice, ki mu jih ne bo več dano poljubljati, mrkne sonce, ki ne bo več deležen njegovih žarkov, se v mrak potope zvezde, ki jih ne bo več občudoval; — vse, vse izgine brez sledu v brezdanjo praznoto, vse možnosti so se razblinile, vse stvarstvo se je sesulo v puhel, votel nič. Čarobno ogledalo je zdroljeno in nihče več ne bo mogel obuditi podob, ki so nekdanj živele v njem in z njim vred umrle, kakor da niso nikoli bile. Zarja je zagorela, pozlatila oblake, oživila na nebu tisoč pisanih barv in prizorov ter naposled ugasnila; in vse umetniže, prikazni in lepote, ki jim je vdihnila življenje, so izpuhtele kakor vonj in se takšne, kakršne so bile, nikdar več ne povrnejo v resničnost. Edino spomin še bedi, trudni pogrebnik, ki ne more ničesar več vrniti tistemu, ki je vse izgubil, spomin, v katerem se nekdo, ki je bil nekoč dejanski človek, osebnost, spremeni v čisto abstrakcijo, manj oprijemljivo kakor sta senca ali fatamorgana, nič stvarnejšo od osebe, ki si jo je izmislila pesnikova domišljija. Zares, Srečko Kosovel je čutil, kaj pomeni umreti:

»Moj grob je širok, moj grob je teman,
kdor ima svoj obraz,
mu ga raztrgam jaz,
ocean.«

Ni vsa muka v tem, da se človek mrzli tiraniji smrti že nagonsko upira, da nosi v sebi kot zapuščino svojega davnega porekla animalen fizičen strah pred pogubo, ki sproži že ob prvem znamenju nevarnosti brez vsakršne soudeležbe misli in volje v njegovem telesu glasen preplah, od katerega mu oledenita dihi in srce. Ne, hujše, veliko hujše je dejstvo, da človek temu svojemu najsrdečejšemu sovražniku s svojim razumom ne more do živega. Vsa njegova razsodnost sicer dopoveduje človeku, da smrti ni mogoče ubežati; ali vendar ne more najti v vsej svoji miselni zakladnici niti enega tehtnega, brez pridržkov sprejemljivega opravičila zanj, kajti ta argument bi moral biti aksiom vseh aksiomov, da bi bil v ravnotežju z grozoto, ki naj bi jo upravičil. Vse, kar koli počno ljudje na zemlji, stremi bodisi zavedno bodisi podzvestno k določenemu namenu, in ta namernost, smotnost (ali finalnost, kakor bi bil dejal Alfred Adler) določa ceno tudi vsem doživljajem in naključjem človeškega življenja. Prirodne nujnosti, ki jim je človek podložen — potreba po hrani, spanju, ljubezni — so prav tako del in celó osnova smotnega reda, ki usmerja in omogoča obstanek posameznika in celotne družbe. Med njimi je zgolj ena edina izjema, en sam pojav ne more biti nikoli vključen v ta red, in to je smrt. Za človeka — ako ni zavoljo bolezni in neznosnega trpljenja tako hudo razdejan, da je že živ mrlič, ali če ni samomorilec, to je, vsaj v nekem trenutku izven normale, v kateri se izživlja človeško življenje — za človeka ne more smrt pod nobenim pogojem imeti niti najmanjšega namena. Še celó kadar se nekdo zavedno napoti umret za ideal, ki mu je njegovo uresničenje dražje od lastnega obstoja; še celó kadar prostovoljno daruje svoje življenje, da bi rešil pogina svojega bližnjega — celó v takih primerih herojskega samožrtvovanja ni smrt kot taka nikdar namen, dasi utegne biti edina možna odkupnina za ohranitev vrednote, za katero pač gre. Če je človeku, o kakršnem je beseda, najhujše zlo propad ogroženega ideala oziroma sočloveka, je zanj žrtvovanje samega sebe zgolj vprašanje izbire med večjim in manjšim zlom in mu je smrt edinole manjše zlo, izključno le sredstvo, ki naj prepreči večje zlo — toda zlo je in ostane. Za tistega, ki je umrl, in najsi je šel po lastnem preudarku v smrt, problem vendar ni rešen, marveč samó nasilno presekan; saj zanj samega sta izgubljena ideal in bližnji, tedaj ravno tisto, kar je s svojo žrtvijo otel — zakaj kdor je mrtev, nima pač ničesar več od nobenega blagra sveta, kakor je sam izgubljen za svet in ljudi. Smrt je za človeka vselej le nepopravljiva nesreča, in če je nuja, je najbolj nerazumljiva in abotna nuja, ki si jo je mogoče misliti. Kolikšna absurdnost je v dejstvu, da nima smrt, ta neogibni zaključek življenja, z le-tem nobene smiselne zveze, celó več: da zanikuje in bistveno nasprotuje vsemu, kar sestavlja življenje. Nobena poanta ne more biti tako paradokсна kakor ta, noben finale ne more izzveneti v tako presenetljiv in surov disakord.

Vprašanje o smislu življenja in smrti, ta svojstveni izraz človekove groze pred koncem, je staro kakor človeška misel, zavest in kultura. Še nobena stvar ni bolestneje zaposlila človeškega razuma kakor hotenje, da bi uklenil ves svet z vsemi njegovimi pojavi v zakoniti red smiselnosti, sredi katerega se sam giblje na tej zemlji in ki je porok njegovega obstanka; to človekovo krčevito stremljenje ni v skrajni stopnji nič drugega ko ena izmed višjih pojavnih oblik njegovega nagona po samo-

ohranitvi, to se pravi, po zavarovanju lastnega bivanja sredi vesoljstva. Tisočletja je človek pretresen strmel v nočno nebo nad seboj, doživljal ob tem pogledu vso grozo slutnje in predstave neskončnosti ter z vsem naporom svojega duha ugibal lastno usodo iz daljnih dogodkov v brezbrežnem zvezdnem prostoru. Od vsega začetka je živel v njem omamen sen, da bi našel svojemu obstoju (ali bolje: lastnim razlagam svoje eksistence) neko utemeljitev in nujnost, neki smisel v silah in zakonih vesoljne prirode. Temu upanju se ni mogel povsem izneveriti niti v uri najbridkejše preizkušnje, kakršno je zanj pomenilo spoznanje, da se mora za svoje življenje zahvaliti zgolj pogojem, ki so se bržkone kar nekako mimogrede pojavili na enem najmanjših svetov neznatnega osončja, spočetega po vsej verjetnosti docela po naključju v neki katastrofi ali nekem nenavadnem srečanju v vsemirju. Pradavno vprašanje je še mučnejše zahtevalo odgovor: čemu vendar obstajajo zvezde in ta naša zemlja, čemu neki živimo ubogi, trudni ljudje, čemu je bilo vcepjeno v nas to neutešno kopnenje po sreči, ki smo je tako pičlo mero deležni? Če moramo umirati mladi in sredi nedovršenega življenjskega dela, naj bi nam bil vsaj odkrit tisti veliki razlog, zavoljo katerega moramo nositi pezo življenja. Neznansko malo vemo o poslednjih gibalih, ki poganjajo v tek ogromno delavnico stvarstva. Spričo te nebolgljenosti našega znanja je dvomljivo, ali ne bi morebiti preveč drzno ravnali, če bi hoteli s popolno preverjenostjo dokazovati, da je *a priori* izključena vsakršna misel, da bi se za mrtvim dogajanjem v prirodi utegnilo skrivati kar koli, kar bi mogli ljudje vsaj približno označiti z izrazom »smisel«. A sredi vseh teh ugank, v katerih se zvijamo kakor jetniki v verigah, se moremo vendarle opreti ob nekaj nedvomnih dejstev. Vemo predvsem, da življenje in smrt človeškega rodu, tega slučajnega in postranskega proizvoda prirode, nimata in ne moreta imeti sredi vsemirskega kraljestva sil in zakonov nobenega posebnega namena in nobene izredne vloge; v okviru večnega medzvezdnega snovanja, katerega posledica sta, nista obstoj človeštva in vsa njegova zgodovina po svoji prirodni določenosti nobena izjema ter sta še dosti nepomembnejša kakor je za nas ljudi rast kake nezanimive kulture bakterij na površini majčkega kamenčka. In še vemo, da smisla samega stvarstva, če ga je sploh možno domnevati, ljudje ne poznamo in ga bržčas tudi nikoli ne bomo mogli spoznati. Vemo tudi, da bi ta hipotetični smisel stvarstva moral biti povsem različen od vsega, kar more obseči naša beseda »smisel«, ki je le plod naših človeških možganov, ki se je porodila edinole iz konkretnih potreb našega pozemskega trajanja in ki zato že po svojem bistvu more veljati zgolj tostran naših človeških mejá. Če pa je tako, potem je vse dogajanje v prirodi od nevidnih revolucij v atomih do nastanka in razvoja svetov kratko in malo izven območja človeških pojmov, kakršna sta »namen« in »smisel« ter je torej popolnoma »brezsmiselno«. Zelo razumljivo je sicer, kako zapeljiva je bila za človeka z njegovim občutjem manjvrednosti pred ogromnostjo prirode in z njegovim antropomorfnim napuhom izkušnja, da bi našel smisel svojemu obstoju v tako veličastnih rečeh, kakor sta rojstvo in gibanje zvezd; a prav tako je tudi gotovo, da pomeni to človekovo prizadevanje samó spekulativen poskus, da bi lastne pojme in merila, s katerimi vrednoti svoj zemeljski svet, ta ultramikroskopski drobec stvarstva, posplošil na

celotno stvarstvo — še več: da bi mu jih meni nič tebi nič vsilil. Naj bo sklep še tako strašen, sprejeti ga moramo: človekovo življenje in smrt ne moreta biti sama po sebi, to je: kot prirodna pojava, nič bolj »smiselna« od katerega koli dogajanja v snovnem vesoljstvu; iskati dejstvu človeške eksistence kakršen koli »smisel« v relaciji do celotnega stvarstva je docela brezupno početje.

Ali če ni v tem pogledu nad človekom nobene zakonodajne instance v vsemirju, mu je vendarle ostala možnost, poiskati smisel samemu sebi in lastnemu obstoju v ožjih mejah njegovega človeškega sveta. Življenje nam je bilo dano — čemu, ne vemo, verjetno smo ga deležni edinole po naključju. Zaključek iz tega trpkega spoznanja pa je velikanski: tu, na tej zemlji smo glede teh reči svoji lastni gospodarji, smisel našega življenja, če je sploh možen, more biti izključno le v nas samih. In v resnici tudi je. Ob golem dejstvu, da smo, da živimo, ne moremo obstati križemrok; a prav tako tudi ni dvoma, da preprosto ne moremo ukreniti nič drugega kakor živeti. Toda življenje nam ni le butara, ki jo moramo nositi, ker drugače pač ne gre, življenje, pa naj bo še tako trdo, nam je vendar tudi v veselje in zadoščenje, saj se smrti na vse kriplje otepa-mo ter jo črtimo z nepomirljivo strastjo. A če je tako, se nam tudi že nudi priložnost, da svojemu bivanju sami najdemo, da mu sami ustvari-mo smisel. S smislom posvečujejo življenje tisočeri upi in želje, ki dajejo vsebino sleherni minuti našega obstoja, ki stalno zaposljujejo naš razum in naša čustva, ki imperativno terjajo od nas, da jih skušamo utešiti, da torej v ta namen še dalje živimo, kar pomeni, da moramo živeti, in sicer živeti po nekem načrtu, z določenim smotrom, se pravi: smiselno. Smisel življenja je tudi v zmeraj odprti možnosti, da nas obišče sreča, da si jo utegnemo tudi sami priboriti. Uveljaviti dvoje darov, ki nam ju je dala narava in ki so ju poplemenitila tisočletja kulturnega razvoja — našo zmožnost, naslajati se ob lepotah sveta, in naš čudoviti nagon po sprejemanju in darovanju ljubezni — tudi v tem je smisel življenja. Strmeti v gore, morje, zarjo in oblake; čutiti utripanje lastnega srca ob strani ljubljene bitja in medleti od nežnosti, ki čudežno sije iz ženskih oči; gledati otroke, kri svoje krvi, ki postajajo iz smešnih, potoglavih živalic ljudje; doživljati rezko, moško udanost prijateljstva in tovarištva — s čim bi bilo mogoče še bolj obogatiti človeško življenje? Prisluskovati mrzlični delavnosti naših možgan, ki s svetlo ostrino misli neutrudno rijejo v nas same in v svet okoli nas; oplajati se z vedno novimi resnicami, zmagovati nad slepo usodnostjo prirode, s tem vse dalje pomikati mejnike človeške svobode sredi stvarstva, postajati čedalje bolj sam svoj gospod, ukazovalec, zakonodajalec — katera naloga naj bo tehtnejša, kateri smisel življenja naj bo prepričevalnejši? In naposled naša soudeležba v vrenju zgodovine in družbe, ki se nam razodeva kot osnovna obveznost in dolžnost — resnično, življenje človeka kot posameznika in kot člana velike človeške družine ne pogrēša vsebine, smisel človekovega obstoja, ki se ne skriva nikjer drugje razen v njem samem, je prav tako nedvomen kakor je vreden njegovega uma in srca.

A smrt? Ne, smrti, naj ji pristopimo s katere koli plati, ni mogoče najti nobenega smisla. Kot prirodni pojav je enako kakor življenje izven obsega pojmov, kakršen je ta, a kot eno izmed dejstev človekove pozemske usode je vselej samó nerazumljivo protislovje, neopravičljiva motnja življenja in brezsmotno uničevanje. Ne, smrt tudi ni počitek

po težkem življenjskem delu, ni ne nagrada ne plačilo za opravljeno življenjsko nalogo; saj kako naj uživa v počivanju tisti, ki več ničesar ne čuti in se ničesar več ne zaveda in kako naj bo grozota nagrada? Še prav posebej brezumna in nesmiselna postane smrt tedaj, kadar preneha biti zgolj prirodna nujnost, kadar jo človek sam kliče v goste ter ji lajša njen posel z vsemi umetnimi pripomočki, ki si jih morejo v svoji peklenski premetenosti izmisliti njegovi možgani. Nobenega klanja še ni bilo in nobene vojne, ki bi je ljudje ne opravičevali z najsvečanejšimi frazami in najbolj pretkanimi razlogi. V tem prizadevanju se radi sklicujejo na biološki zakon, ki neredko terjta žrtvovanje posameznih delov organizma v interesu celote. Resda ni mogoče zanikati, da bi se tudi v družbenem svetu ne dogajalo, da postane smrt posameznika nujen pogoj za ohranitev kolektiva, in v tem edinem primeru bi bilo tudi mogoče razpravljati, ali ni trditev o nesmiselnosti smrti vendarle malce kočljiva. Ali takšna logika, naj je na videz še tako neovrgljiva, obravnava smrt samó kot množinski pojav, le kot vsoto tisočernih konkretnih osebnih smrti, torej zgolj kot pojem, teoretično; zato postane brezupno jalova brž ko naj bi sugerirala človeku, da mu je poginiti slast in sreča, in vsa objektivna dejstva, ki jih navaja, se razblinijo kakor dim spričo njegove zavesti, da pomeni zanj subjektivno smrt katastrofo, da je hujše človek ne more čakati na zemlji. Možno si je sicer predstaviti fanatičnega zaslepljenca, v katerem plamti ogenj, kakršen je gnal Mohamedove bojvnike. Ali znano je, da učinkuje skrajna strast na človeka prav tako uničujoče kakor mamilo; samopozaba človeka, ki so mu otopeli čuti in razum, ki živi potemtakem le z delom svoje zavesti, gotovo ne more biti nič drugega kakor ekstremen primer, to je: izjema, s katero ni moči ničesar dokazati. Kdor resnično ljubi svojo domovino, se nedvomno ne bo obotavljal, kadar bo treba zanjo v boju tvegati življenje. Toda naj si je o tej potrebi še tako na jasnem, nagonsko in čustveno se s smrtjo nikoli ne bo mogel spraviti, pa tudi njegov razum ga ne bo prenehal opozarjati, da je nujnost, katere žrtev je, nesmiselna, saj je vojna najslabše in najbolj bedasto izmed vseh sredstev, s katerimi je mogoče reševati vprašanja človeškega sožitja. Junaku je sicer v uteho zavest, da je njegova tragika heroična; a brezsrčno bi bilo misliti, da zanj ne bi bili strahota trenutki, ko leži sam in bolj zapuščen od garjevega psa v temi, mrazu, dežju in burji, ko se z razbitimi udi plazi po blatu, zaman kliče v noč in čuti, kako polagoma odteka iz njega življenje. Ne, smrt je vselej nesmiselna in umreti ni lahko niti za najlepšo domovino, celó za táko ne, ki nudi svojim sinovom najzlahotnejšo obliko medčloveškega razmerja na zemlji; že zategadelj, ker je tolikšne ljubezni vredna, mora človek toliko teže občutiti nesmiselnost nujne, da jo mora zapustiti in se odreči vsej sreči, ki bi mu bila v njej zagotovljena. Od svojih mrtvih otrok nima nobena domovina nič, smiselno je živeti in delati za domovino, ne pa umirati zanjo, zlasti ne v tako barbarskih okoliščinah, kakor se to godi v vojni, v okoliščinah, ki so tako zelo protislovne že samemu pojmu vrednote, kakršna bi naj bila domovina.

Smrt je nesmiselna — in tako je tudi prav, zakaj taka je postava človeškega življenja. Priznati smrti smisel bi pomenilo, odpovedati se življenju. In naj je človekov večni protest zoper smrt na videz še tako

brezupen, ravno ta njegova nespametna upornost, ki se ne meni za nobene razloge in mu ne dá odnehati pred nujnostjo, da mora umreti, ta njegova trmasta težnja po trajanju in ta njegova čudna neprilagodljivost prirodnemu zakonu je najočitnejši simptom življenja, ki se stotisočkrat premagano spet in spet obuja v njem. Čudovita je ta sila, ki kakor neugasljiv plamen razsvetljuje človekovo zemeljsko domovanje in ne hrani samó njegove trpne odpornosti, da ne omaga pred črnim brezdnom, ki mora vse svoje dni gledati vanj, temveč ga celó tako izdatno izpodbuja, da ni njegova volja do obstoja nič manj odločna kakor brezčutni upnik, ki ga čaka na koncu vseh njegovih poti. Ta ukaz življenja ne doni zgolj v stvariteljskih ekstazah izvoljenih duhov, ampak uravnava kot najprvotnejša vzmet ves velikanski stroj tisočerih vsakdanjih opravkov, iz katerih je sestavljeno življenje človeškega mravljišča. Milijoni brezimnih povprečnih zemljanov mu slede po svojem nezavednem nagonu, ne da bi o njem količkaj razmišljali, se vedejo s preprosto samoumevnostjo vselej le kot zvesti otroci življenja. Čeprav se natanko zavedajo svoje smrtnosti, najsi je moral marsikdo dobršen del svojega srca zakopati s svojimi najdražjimi v grob, se ljudje pripravljajo na svoj poklic, se ljubijo in vesele, si ustanavljajo domove, vzgajajo otroke, urejujejo medsebojne odnose, in v vsem tem udejstvovanju, v vsem tem življenjskem knjigovodstvu ni nobene postavke za smrt, vse, kar koli počno ljudje, je usmerjeno edino v prihodnost. In ko tako ravnaajo, izpolnjujejo le veliko nalogo, ki je naložena človeškemu rodu. Ta naloga pa je takšna, da ni vredna samó vse ljubezni, ki jo zmore človeško srce, marveč tudi vsega trpljenja, ki je delež človekovega vekovnega boja s smrtjo. Goli in prepuščeni sami sebi smo bili ljudje vrženi v brezkončni prostor, v kosmično vojno, ki je za nas in naš razum istovetna z anarhijo in trajno grožnjo pogube. A kakor je naša usoda sredi tega kaosa bridka, je vendarle tudi nadvse lepa: kajti naj smo hoteli ali ne, že zato, ker nam je edinim v vsem stvarstvu bilo dano zavestno življenje, smo v obrambi svojega obstoja morali postati večni kljubovalci in urejevalci, nam je bila vsiljena prometejska borba s naravo in z njo tudi najdrznejše hrepenenje, da bi bili popolni vladarji svoje zemlje. V imenu življenja in tega hrepenenja smo iztrgali svoj človeški svet iz mrtvega dogajanja prirode ter ga poveščali z vsebino in smislom; v tem znamenju smo se spoprijeli tudi s smrtjo, ki je kot utelešenje uničevanja in nesmisla glavno orožje, s katerim se bori zoper nas narava. In dasi v tej tisočletni bitki kot posamezniki podlegamo, kot udje velike človeške vojske vendarle zmagujemo. Smrt se počasi umika s postojanke na postojanko, v vrsti bolezni je izgubila svoje nekdanje zaveznike, čedalje več svojih žrtev, ki jih še pred nekaj desetletji nihče ne bi iztrgal iz njenega objema, mora prepustiti človeku. Upravičeno je upanje in celó gotovost, da bo nekoč tudi vojna izginila s sveta; saj spričo dejstva, da je človek prenehal biti kanibal, kar je bil stotisoče let, da je zagospodaril nad prirodnimi silami, katerim je vekove le tlačnil ali pa jih niti slutil ni, si je težko predstavljati, do kakšnih mejá se bo skrčila oblast smrti nad ljudmi v neskončni dobi, ki se še obeta človeškemu rodu na zemlji. In dokler nam bo življenje, kakor smo ga deležni malo in pogojno, prva in najdražja vrednota, ki ji pripadata vsa naša ljubezen in vse naše spoštovanje, dokler ne bo v nas onemela njegova zapoved in vera vanj, dokler bosta v nas živelá utopični sen o možnosti človeške

sreče na zemlji in človekova blazna sla po nemogočem — vse dotlej bomo celó v takih dobah, kakor je dandanašnja, našli v sebi moč za heroični stoicizem, ki sprejema smrt le s pogumnim, hladnim prezirom. Zakaj herojstvo je človekova usoda in poklic na tej zemlji in zgodovina človeštva je epopeja.

PIGMEJI

G. P. STAMATOV

Na robu pločnika — ona.
Kraj nje — nekaj prijateljic — figurantk.
Prav nič grde.
Ona — sončni pramen.
Obleka — skromna — a nova in draga.
Moški čevljevki na svilenih nogavicah — dražijo, šepetajo o varijeteju.
Prav tja je namenjena.
V rokah — torbica in knjiga.
Simbol spoznanja — prav nič podobna mračni, kabinetni žalostni resnici — vesela zabava.
Satan z evangelijem.
Čarovnica.
Ni ponosna — ni druge, vsaj za zdaj ne, v njenem kraljestvu.
Samo ona govori, one druge so kakor ministri v intimnem pogovoru z monarhom — samo nasmihajo se.
Na nasprotni strani ulice — se je ustavil suh, visok, vitek gospod. Prodirne oči detektiva.
Vpil se je s pogledom vanjo.
Ne cinično fiksiranje.
Presenečenje, začudenje, da v tem umazanem svetu obstaja tako nežna in čista lepota.
Ne verjame, da se je je kdo predrznil dotakniti.
Ona se je zmedla — spoznala ga je.
Najslavnejši kipar in pisatelj — nepopoljšljiv ženomrzec.
Njegova fantazija je v mramoru ustvarjala večjo žensko lepoto kakor življenje.
Človek je postal večji umetnik kakor Bog.
Njegovo pero pa je slikalo njeno dušo — grabežljivo zver.
In on, on — ni mogel odtrgati pogleda od nje.
Velik umetnik.
Zdaj pa se je ona počutila slabše kakor on.
In ni odšla.
Življenjska igralka je doživljala svojo zmago.
Ne pred občinstvom. Kaj je občinstvo?
Ploskanje, venci. Ali doumeva skrivnost lepote?
Pred genijem — njenim edinim poznavalcem.
Za njega stoji tu.
Pozabila je, da je žena, telo, strast, da je umrljiva.
Živ kip.
Kip, ki se ne daje in ne jemlje.

On jo je gledal.

Tako je v raju gledal Adam prvo ženo.

V življenju, v ateljeju, v najsmelejših sanjah umetnika — ni videl takšne lepote.

In od nje veje znana skrivnost.

»Bože!... Čemu je tu, med nami? V hramu!... Da bi se ji hodili klanjat.«

Pred kom jo čuva? Pred drugimi.

Drugi jo bodo oblatili, ne on.

In bolečina — hujša od agonije, od groze pred večno minljivostjo — mu je napolnila dušo.

Ne more je imeti.

S čim si jo bo osvojil?

Z umetnostjo?

Pred leti — navadne smrtnice so — njega — mladega, lepega — zapuščale in odhajale — iz hiše in iz ateljeja.

A zdaj ni templjev za boginje.

Ostala bo med njimi — po pločnikih, parkih, salonih, lokalih. Mučila jih bo, vznemirjala — tuj denar, zdravje, čast, imena — dokler jim sama, umazana od poniževanja, ne pade v blato.

Pohabljena lepota je strašnejša od grdote.

»A ve, nesrečnice!... Kaj iščete pri njej? Saj vas niti ne opaža.

Pustite jo.

Niti kapljice od njenega pirovanja ne boste pokusili.

Nekaj drugega vas čaka.

Ve niste ustvarjene za ljubezen — da rodite, ali da venete po uradih — da predajate tuja pisma, denar, darove in pozdrave. In da preklinjate Boga, ker ste ženske...«

Postajal je vse bolj in bolj mračen.

Žalost mu je zasenčila oči.

»Čemu me gledate očitajoče? Kam je izginila vaša naklonjenost?...
Jaz sem le slaba, uboga deklica.

Očitajte mi, da se izprehajam? Ustavljam se, da bi me ljudje občudovali? Ali naj se skrivam?... Ne mrščite se...

Odhajam domov... Zbogom, veliki mojster!...«

In šla je naprej.

On pa se ni vrnil v atelje, k svojemu brezsmrtnemu marmorju — pribežališču pred človeškim trpljenjem in umazanostjo življenja — kakor uličen pes je šel za njo.

Dohitel jo je.

»Dragi otrok!...«

Obrnila se je. Ni se začudila.

»Kaj?« — je vprašala mirno, a zadovoljno.

»Pridite jutri v atelje.«

Tudi to je ni presenetilo, zmedlo, užalilo.

Genij in lepota.

Sorodna po veličini.

Minljivo in večno. Ali je tudi njegovo večno?

»Dobro« — je odgovorila veselo.

»Hvala ti, Bože! — za življenje, za cvetje, za glasbo. Toda čemu si ustvaril ženo?

Če bi ne bilo nje — bi služili tebi, človeku — zdaj zaradi nje pozabljamo — tebe — njenega stvarnika.

Tudi za smrt ti hvala.

Ne bojim se je. Ne plaši me zagrobni mrak... Toda čemu si ustvaril ženo?

Tam je ne bom videl...«

Nenadoma mu je v srcu vzkipela zloba.

»Koliko groze bo posejala po svetu — ona — ničvredna, zračni metulj.«

Odgrnila je težke zavese in vstopila.

Atelje je izgubil hladno strogost.

Genij — navaden smrtnik.

Ona še večja čarodejka.

Hram.

Tisoči so stopali vanj — s spoštovanjem so si ga ogledovali in počasi, zamišljeni, odhajali.

Potem?

V objemu ničvrednic so pozabljali na marmor.

Ostal je sam.

Tu velik — v šumnih ulicah — bednejši od poslednjega paglavca, zaljubljenega v svojo sumljivo, toda mlado sezonsko vilo.

Hodila je med kolonami — se zaustavljala, ogledovala.

Nobeno čustvo se ni odražalo na njenem obrazu.

On je trepetaje hodil za njo, ni mogel odtrgati pogleda od nje.

Ozračje se je izpremenilo.

Vonj nečesa boleznega ga je opijanjal.

V katedrali tiho udarjajo zvonovi — hotel je pasti na kolena in moliti.

Približala sta se najdragocenejšemu kipu ženske.

Obstala je in se zagledala vanjo.

»Ljubite?«

Kamen...

Zazdelo se ji je, da je kamen oživel... zdaj zdaj bo stopil s podnožja in šel...

Gleda ceno in njega.

»Kaj ne stanem več?«

Čital ji je grozo v očeh.

Premagala jo je zloba.

Kakor da je ni gledal kamen — živa rivalinja jo je gledala s hladno malobrižnostjo.

Z vso močjo je zamahnil s kladivom.

Razlegel se je skrivnosten udarec.

Nečista roka je oskrunila hram.

Glava kipa se je zakotalila pred njene noge — in z njo on — veliki mojster in ženomrzec.

Prevedla S. A. in K. Š.

STEVAN JAKOVLJEVIĆ IN NJEGOVA »SRBSKA TRILOGIJA«

TONE POTOKAR

Unamuno je v svojem delu o tragičnem občutku neke zapisal, da so samo narodi s takim občutjem nosilci zgodovine in človečanske misli. Srbi so v svoji zgodovini vsekakor doživeli nekaj takih tragičnih dogodkov, ki so ostali neizbrisljivo zapisani v narodni duši. Mednje lahko po vsej pravici postavimo vstric ob Kosovo tudi svetovno vojno. Razlika je samo v tem, da je Kosovo imelo posledice, ki jih je narod tragično čutil pet stoletij, dočim je svetovna vojna konec koncev rodila pozitivnejši sad. Kar pa zadeva ta slučaj, pa lahko docela opravičeno trdim, da pohod srbske vojske in naroda čez albanske gore, ki ga je prav Jakovljević tako plastično predstavil, ni v ničemur manj tragičen ko razbitje srbske vojske na Kosovem.

Znano je, da je za umetniško podajanje podobnih, zlasti svetovno zgodovinsko važnih dogodkov, kakor so n. pr. velike vojne, potrebna precejšnja časovna odmaknjenost. To nam deloma potrjuje tudi zgoraj omenjena poplava srbskih del s snovjo iz svetovne vojne v zadnjih letih. Saj je tudi Tolstoj napisal svoj magistralni roman »Vojna in mir« precej desetletij potem, ko se je Napoleonov pohod na Rusko v resnici izvršil. V časovni odmaknjenosti se namreč dogodki vidijo pravilneje in drugače, kakor če so sveži, posameznosti se izgube, ostane samo jedro, občutek dogodka. Res umetniška obdelava zgodovinskih dogodkov je mogoča šele iz te razdalje. Zato ni brez podlage Wildeova trditev, da je »stvarnost razumljiva šele kadar postane legenda«. Tako se je tudi pisec »Srbske trilogije« Stevan Jakovljević šele trinajst let po končani svetovni vojni odločil napisati svojo skoraj tisoč strani obsegajočo svetovno vojno kroniko.

Vsekakor je zanimivo, da o piscu »Srbske trilogije« kakor tudi o delu samem pri nas ni bilo ne ob njegovem izidu ne kdaj pozneje nič obširnejšega napisano. Zato bom izrabil to priložnost in vsaj nakratko predstavil pisatelja. Stevan Jakovljević se je rodil v Knjaževcu v vzhodni Srbiji konec leta 1891., kjer je bil njegov oče takrat okrajni glavar. Po krvi pa ni Timočanec, ampak pravi Šumadinec, kajti njegovi predniki so spod Rudnika. Tudi zrastle je v srcu Šumadije, v Kragujevcu, kjer je dovršil ljudsko šolo in gimnazijo. Potem je na beograjski univerzi študiral biologijo in se po položenih izpitih prav štirinajstega leta vrnil od vojakov. Ko je Avstrija napovedala Srbiji vojno, se je baš nahajal na botaničnem izletu po Južni Srbiji, kar priča tudi sam začetek »Srbske trilogije«. Ker se je rodil ob Timoku, je tudi pripadal topničarskemu oddelku timoške divizije, kasneje pa so ga (v svetovni vojni) premestili v šumadijsko divizijo, kar je zopet razvidno iz samega dela. Vso svetovno vojno je prebil na fronti, kar je v trilogiji tudi obširno opisal. Po svetovni vojni je l. 1925. doktoriral v Beogradu (disertacija s področja eksperimentalne rastlinske fiziologije). Danes je profesor na beograjski univerzi (prav zadnji čas je postal profesor na novo ustanovljenem farmaceutskem oddelku, kjer ga bo poslušal tudi marsikateri Slovenec!), dočim je doslej dosti svojega časa posvetil prestolniškemu botaničnemu

virtu. Po izidu »Srbske trilogije« ga je Srbska akademija v Beogradu izvolila za svojega dopisnega člana.

Kot znanstvenik se posebej bavi z raziskovanjem južnosrbske flore (znane so njegove monografije o Prespanskem in Ohridskem jezeru in o ledeniških jezerih na Peristeru). Skoraj vsako leto posveti nekaj tednov prostega časa raziskovanjem srbskega klasičnega juga. Tako se je tudi letos avgusta mudil na Ohridskem jezeru, kjer je imel zatočišče v znanem hidro-biološkem institutu. V književnosti se je oglasil kmalu po svetovni vojni. Pisal je novele, zlasti v mesečnik »Misao« in v »Srbski književni glasnik«, toda redno pod psevdonimom Sanio Pavlović. Posebne novelske zbirke doslej ni izdal. Prva njegova knjiga (prvi del trilogije z naslovom »Devetnaeststočetnaesta«, namreč godina) je izšla l. 1934., druga dva dela (»Pod krstom«, »Kapija slobode«) pa sta sledila l. 1935. in 1936. S tem delom, ki ga je začel pisati l. 1931., je postal naenkrat slaven in je do danes dosegel, da je delo v treh letih po celotnem izidu doživelo že šest izdaj, kar pred njim ni uspelo še nobenemu srbskemu književniku.

Kaj je prav za prav »Srbska trilogija«? Pisatelj ni delu pripisal nobene podnaslova in ga ni opredelil po pravilih poetike. Nekateri pravijo »Srbski trilogiji« vojni dnevnik, drugi vojna kronika. Druga oznaka se mi zdi posrečenejša, seveda v tem smislu, da to ni kronika v prvotnem pomenu besede, ampak vzeta v docela umetniškem, svobodnem smislu. Pisatelj namen je bil predočiti sedanji, povojni generaciji mučeniška leta srbskega naroda v letih 1914—18., kakor so mu ostala v spominu. Če upoštevamo srbsko zgodovino in posebej še, če se zavedamo, kaj je pomenila svetovna vojna za srbski narod, ko so iz najgloblje propasti ob koncu zagledali bleščečo luč svobode, potem bomo razumeli, da pisatelj ni imel lahkega opravila, ko se je spravil po osebnih vtiskih obdelovat ta črna in nazadnje svetla štiri svetovnovojna leta. Stoji, da ni noben srbski pisatelj do danes s tako široko kretnjo zajel svetovnovojnih dogajanj kakor prav Jakovljević. Brez najmanjšega tendenčnega namena se je spravil na delo, hoteč naslikati ljudi take, kakršni so v resnici bili, zvrstiti dogodke z vsemi njihovimi ozadji tako, kakor so se stvarno dogodili. Nasprotno, marsikod boste naleteli v trilogiji na odlomke, ki nekako v čudni luči prikazujejo to ali ono zadevo, ta ali oni slučaj, ki bi ga kateri drugi pisatelj, ki ne bi tako iskreno pisal o minulih borbah, zamolčal. Srečali boste Jakovljevićev blagi posmeh, ki je pa vseskozi pozitiven. Pisatelj, ki je doživel vse to, je lahko tudi moško stopil z resnico na dan. Ne morem reči, da je ta trilogija presek vse vojne, zato pa je realna podoba posameznih odlomkov njenih, ki so pa le povezani v časovno zaporednost in predstavljajo v tem smislu kolikor je bilo mogoče celotno sliko. Res je, delo nima ne glavnega junaka, ne izdelane, psihološko niansirane obdelave notranjosti posameznikov, ki imajo več besede. Nazadnje je pa vojna množestveno, kolektivno dogajanje s tisočnimi dogodki in usodami; in prav te dogodke, včasih malenkostne in slučajne, je pisatelj nanizal drugega zraven drugega, tako da nam v svoji celotnosti v polni meri predstavljajo vso množestveno zapletenost oseb in dejanj, kakršno predstavlja vojna.

Prva knjiga »Devetnajststoštirinajstega«, prinaša zvečine kratke skice, črtičarsko nastrojene, ko posamezne sličice dolgega filma. Začetek svetovne

vojne je tu podan v drobcih, pa mobilizacija, premiki proti severu, bitke ob Savi, okrog Šabca, na cerskih pobočjih, pa umik proti Arandjelovcu in nazadnje pohod na Beograd. V drugi knjigi s simboličnim naslovom »Pod križem« slika pisatelj umik srbske vojske in naroda proti jugu, pred navalom težkih nemških topov. Umikali so se v etapah, z boka so jih napadli še Bolgari, bežali so čez Kosovo polje proti Peći, pa skozi črnogorske planine, v pozni jeseni, pomešani s snegom, v »obljubljeno« deželo Albanijo z močvirji in mrzlico. Kar je ostalo živega, se je malce odpočilo tam okrog Krfa in potem z zavezniško pomočjo zopet okrog Grčije prispelo v Solun, na novo, zavezniško fronto proti skupnemu sovražniku. Ta druga knjiga je najtragičnejša, pisana s krvjo in solzami, pa kljub temu marsikod izsili človeku tudi drobec tihe radosti, najprišrčnejšega ganotja, ponekod celo malce iskrenega smeha. Tretji del trilogije, »Vrata svobode«, je najobsežnejši. Tudi časovno zajame največji niz dogajanj: prve praske z Bolgari, potem skoraj dve leti zastoja v makedonskih gorah, ko sta se sovražnika gledala na razdaljo nekaj sto metrov in kljubovala drug drugemu, pa proboj solunske fronte na Kajmakčalanu in nazadnje zarjo svobode.

Jakovljevičev jezik je v najboljšem pomenu besede lapidaren, kratek, čisto naroden. Kup besedi sem zasledil, ki se sicer redko rabijo v današnji srbski lepi književnosti. Prav to mi je dokaz, kako pristen je bil in je še pisateljev odnos do dogajanj v srbskem ljudstvu. Sicer je pa prav ta večna in najpristnejša zveza med srbskim vojakom in preprostim narodom, ki je tako klasično podana v vsem delu, posebnost in pomembnost zase in v pestri luči kaže pisateljevo zasidranost v strženu naroda samega. Dočim je v prvih dveh knjigah pisatelj naravnost govoril s čitateljem, se je v tretji marsikdaj moral okoristiti tudi z zapiski in pismi drugih, kajti radi obsežnosti vojnih dogajanj tega časa, ko je bila fronta tudi geografsko in radi konfiguracije terena ogromna po svoji obsežnosti in razsekana v posamezne kose, nikakor ni bilo mogoče, da bi en sam človek doživel vse najkarakterističnejše in za tako obdelavo primerne in mogoče vojne dogodke. Tako je pisatelj z najskromnejšimi literarnimi sredstvi, brez vsakršnega umetničenja in iskanje bombastičnosti, ki so ji podlegli toliki drugi, dosegel, da se njegova »Srbska trilogija« v resnici bere kot najpestrejši vojni film, da človek naravnost doživlja in preživlja vse tiste težke, preteče ure, dneve in leta, ki jih je srbski vojak doživel. Srbski vojak pravim, zato ker pisatelj vseskozi podaja samo splošno gorje, kolektiven bol in obče trpljenje, ki ga je doživel narod, bodisi vojak ali pa begunec, ker se pisatelj nikakor in nikjer ni odtrgal od množestvenega dogajanja, tako da se višji razredi, bodisi vojaški ali civilni, nikjer ne vidijo. V tem smislu bi trilogijo lahko brez strahu imenoval epopejo skrbskega preprostega naroda v krvavih letih 1914—18.

DVA ZVEZKA FRANCOSKO - SLOVEN- SKEGA SLOVARJA

»Osamosvojitve na vseh področjih duhovnega udejstvovanja, ki po ustanovitvi slovenske univerze dobiva vedno širši razmah, prinaša tudi potrebo po obširnejših slovarjih, ki naj bi nam bili zanesljivi posredovalci duhovnih vrednot drugih kulturnih narodov, saj šola v narodni državi ne more dajati popolnega znanja tujih jezikov, v prevodu pa tudi ne moremo imeti vseh pomembnejših del.«

To so uvodne besede, ki jih je zapisal na začetku tega ogromnega dela njegov avtor, univ. profesor dr. Fr. Sturm. Če pomislimo, da obsegata prva dva zvezka skupaj 164 strani in obravnavata šele del črke A, potem lahko presodimo bodoči obseg in monumentalnost tega slovarja, ki si ga je bil postavil naš priznani strokovnjak na polju francoskega jezika za svojo nalogo. Strokovno oceno bodo pač za to poklicani mogli izreči šele, ko bodo imeli pred seboj celotno delo. Toda tisto, kar je že zdaj na prvi pogled opazno, je izredna preglednost besedišča, ki jo še posebej stopnjuje lep, jasen tisk in ne navadno posrečen format. Noben ljubitelj francoskega jezika in francoske literature ne bo mogel trajno pogrešati tega odličnega pripomočka, ki v ničemer ne zaostaja za podobnimi deli velikih narodov.

To prepotrebno delo, ki je bilo šele mogoče v naši svobodi in ob naši univerzi, zasluži kar najtoplejšo priporočilo. (Fr. Sturm: Francosko - slovenski slovar, Univerza).

VL. B.

OB UMETNIŠKEM JUBILEJU BRANKA GAVELLE

V prvih dneh oktobra meseca je dr. Branko Gavella, naš vsekakor najizkušenejši režiser, ki od letošnje sezone redno deluje v zagrebškem gledališču, proslavil pet in dvajsetletnico svojega umetniškega delovanja. Po svojem evropskem formatu in tudi izkušenosti v svojem poslu, saj spada med znane evropske režiserje, vsekakor zasluži, da mu tudi na tem mestu posvetimo nekaj vrstic.

Dr. Gavella iz znane zagrebške rodbine, ki je grške krvi, ni niti zdaleč mislil, da bo kdaj postal gledališki človek. Še danes, ko proslavlja pet in dvajsetletnico svojega udejstvovanja v gledališču, svečano izjavlja, da ve, »da je še dosti važnejših stvari kakor je gledališče«. Za-

čel je kot gledališki kritik v »Agramer Tagblattu« še pred svetovno vojno, potem ko je imel v žepu že diplomsko filozofske fakultete in doktorat. Takratni gledališki ravnatelj Bach, ki je cenil njegove kritike, ga je l. 1914. povabil, naj bi zrežiral Schillerjevo »Mesinsko nevesto«, čemur se je Gavella odzval, uspel z režijo in tako ostal v gledališču. Seveda je vojna njegovo udejstvovanje zavrla, po svetovni vojni pa se je z vso voljo vrgel na delo. L. 1922. je ravnatelj zagrebškega gledališča, l. 1926. se seli v Beograd, bil je nekaj časa v Moskvi in si dodobra ogledal delo hudožestvenikov, od l. 1930. pa do letošnjega leta pa je deloval v inozemstvu, v Brnu in Pragi. Tam je režiral dosti del, med katerimi so številno zastopana prav dela naših (jugoslovanskih) pisateljev. Do danes je režiral precej čez sto dram, oper, baletov itd., med katerimi pa so žele posebej uspeh dela Miroslava Krleža, Shakespeara, Moliera in Gogolja. Tudi za proslavo 4. oktobra v Zagrebu si je izbral Shakespeara. Kot režiser je pristaš realističnega pravca. Z dosedanjimi svojimi režijami pa ni povsem zadovoljen. Po njegovem mnenju, ki ga je izrazil pred kratkim, je njegova najboljša režija »Don Pascale« iz Prage. Omeniti moram še to, da ima dr. Gavella namen v doglednem času izdati teoretično delo o režiji. Radi preobilice dela knjige ni mogel dovršiti, dasi je že daleč čez polovico. Nadarjenemu režiserju, ki se je po tlikih letih delovanja v svetu zopet vrnil v rodni Zagreb, želimo ob jubileju: Na mnoga leta!

T. P.

† STEVAN KOSTOV

Umrli je bolgarski Nušić, kakor so pogosto imenovali Stevana Kostova, zlasti Srbi in odkar je pred leti tudi prevajal njegova dela. S Kostovim je bolgarska dramatika izgubila enega svojih najuglednejših delavcev. Znan je bil doma, pa tudi pri nas, zlasti po svojih komedijah »Kobilice«, »Golemanov« in »Zlati rudnik«. Doma je bil iz Sofije, kjer se je rodil l. 1879. Razen s pisateljevanjem pa se je pokojni Kostov ukvarjal tudi z etnografijo, bil upravnik sofijskega etnografskega muzeja in napisal precej strokovnih razprav s področja etnografije. Bil je velik prijatelj Slovencev in Jugoslovancev sploh. V Ljubljani so igrali »Golemanova«, v Mariboru »Zlati rudnik«, Beograd n. pr. pa je videl tudi »Kobilice«. Pisal je pa tudi humoristično prozo.

T. P.

O SLAVISTICNEM KONGRESU, KI GA NI BILO

Za drugo polovico septembra napovedani tretji mednarodni kongres slavistov v Beogradu je bil radi razmer, v katerih se nahaja Evropa zadnjih nekaj mesecev, opravičeno odpovedan. Za Prago (1929) in Varšavo oziroma Krakovom (1934) je bil izbran Beograd kot središče južnega slovanstva za zborovališče znanstvenikov-slavistov vsega sveta. Vsekakor je škoda, ker kongresa ni bilo, precejšnja. Po dolgotrajnih najvestnejših pripravah, ko smo bili najlepše pripravljene sprejeti v svoji sredi elito mednarodnih slavistov, smo se morali zadovoljiti le z natiskom nekaj jubilejnih knjig, ki vsebujejo sicer tehtne doneske slavističnemu študiju, do tistega, kar največ izda, do osebnih stikov med posameznimi znanstveniki, ki so obetali toliko, pa ni moglo priti, dasi se je čez 450 slavistov priglasilo za kongres. Največ je bilo pri-glašenih Čehov, potem Nemcev, pa Rusov, Poljakov, Bolgarov, Francozov, Italijanov, Romunov, zastopane pa so bile tudi vse druge važnejše narodnosti.

Kljub vsemu pa je za tem kongresom, ki ga ni bilo, ostalo nekaj. Ostale so štiri knjige, štirje zborniki, o katerih bom v par besedah spregovoril. Prva in najvažnejša publikacija, namenjena kongresu, je zbornik »Odgovori na pitanja«, ki ga je izdal kongresni odbor (na 231 straneh). Sestavki tega zbornika tvorijo ogrodje, okrog katerega bi se sukalo razpravljanje na samem kongresu. Odgovore so priložili številni znanstveniki (62) vseh delov sveta in v najrazličnejših jezikih (slovenskih pet, v slovenščini šest). — Druga knjiga na 220 straneh ima naslov »Saopštenja i referati« in vsebuje prav tako množico krajših razprav in načetih problemov s področja slavistike. Ti dve knjigi sta bili pripravljene že v juliju. — Tretja publikacija (»Dopune«) je samo dopolnilo prvima dvema, izšla pa je posebej iz tehničnih razlogov, ker pri-naša odgovore na prepozno prispele re-

ferate. — Nazadnje je izšla pa še četrta knjiga, ki je prav za prav odpoved tega toliko časa pripravljane kongresa. Posebej je zanimiv uvodni članek predsednika kongresa beogradskega profesorja Aleksandra Belića, ki v njem tolmači glavne teme, o katerih bi kongres razpravljal, obenem pa pojasnjuje tudi vzrok, zakaj kongresa ni bilo. — Da bo pa tole poročilo popolno, moram omeniti, da je v zvezi s tem kongresom izšla tudi peta, sicer neznanstvena knjiga, ki je izključno posvečena administrativnim poročilom in prinaša vse zunanje podatke o kongresu in pripravah zanj. T.P.

MILAN KAŠANIN: L'ART YUGOSLAVE

Direktor muzeja kneza Pavla v Beogradu in urednik mesečnika »Umetniški pregled« Milan Kašanin (ki je sicer znan tudi kot pisatelj beletrističnih del), je izdal reprezentativno delo z gornjim naslovom, pisano v francoščini, torej v prvi vrsti namenjeno v informacijo inozemcu. Pisec se je lotil težke naloge, prikazati vso našo (slovensko, hrvatsko in srbsko) umetnost od prvih začetkov do danes. V ta namen je napisal obsežno študijo na devetdesetih straneh velikega formata, kateri je pridejana cela galerija posnetkov posameznih del, vseh skupaj 173, kar je zelo veliko, od teh pa osem v barvah. V sama piščeva izvajanja se ne bom spuščal, ker bodo vsekakor o njih spregovorili poklicani na drugem mestu. Pač pa bi rad navedel konec obsežnejšega prikaza tega dela, ki ga je pred kratkim napisala znana srbska pisateljica Isidora Sekulić, ki se glasi: Ovo lepo delo gosp. Kašanina mene je za vreme čitanja stalno potsečalo na čuvenu sliku Rembrantovu: *Peizaž sa tri drveta*. Drveta su individualna, raznovrsna, ali duša i lepota peizaža (pokrajine) je u tome što ih je tri na broju u istom peizažu, u jednoj sudbini od klijanja do smrti.« Tehnično je delo prvovrstno opremljeno. T.P.

Zahvala in prošnja našim naročnikom!

Tekoče poslovno leto Založbe Modre ptice se bliža svojemu koncu.

S pričujočo številko zaključujemo 10. letnik revije, v kratkem pa prejmejo naši naročniki še 4. redno knjigo »*Samotni Křešin*« in leto bo zaključeno.

Kakor še nikoli čutimo zlasti letos dolžnost, da se svojim naročnikom zahvalimo za blagohotno naklonjenost in zvestobo, ki so nam jo izkazovali. Saj je prav letošnje leto potekalo v okoliščinah kakor še nobeno doslej. Razumljivo je, da je tudi nas srečalo marsikaj, na kar nismo bili že vnaprej pripravljeni in smo se morali sproti prilagajati. To se je zlasti pokazalo v zamudi četrte letošnje knjige, ki bo izšla šele v novembru namesto v septembru. Naročnike prosimo, da nam to zamudo blagohotno oprostite, saj ne bodo s tem prav nič prikrajšani; kakor vedno, bo založba tudi to pot izpolnila vse svoje obveznosti.

Program za prihodnje leto smo objavili v prospektu, ki smo ga priložili že prejšnji številki. Kakor je bilo pričakovati, so ga naročniki z odobravanjem pozdravili. Založba se je tudi zavarovala proti raznim tehničnim težkočam, tako da bo v bodoče njeno poslovanje nemoteno in točno.

In končno še dve prošnji; prva velja tistim naročnikom, ki so v zaostanku z naročnino. Prosimo jih, naj nikar ne odlašajo s plačilom in naj nam ne povzročajo dela, sebi pa stroškov z opomini in dragim dolgotrajnim iztirjavanjem. Vsaki številki revije so priložene položnice. Prosimo, izpolnite jih, zamudniki, in brez opomina oddajte denar na bližnji pošti.

Druga prošnja pa se tiče vseh naročnikov in se glasi: *Pridobivajte novih naročnikov.*

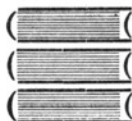

ZALOŽBA MODRA PTICA V LJUBLJANI

Ali hočete še eno dragoceno knjigo
v svoji knjižnici

Pošljite v vezavo revijo Modro ptico

Kakor vsako leto je založba tudi letos poskrbela za originalno vezavo revije »Modre ptice«. Kdor hoče imeti vezan letnik, naj zbere vse številke in jih pošlje na naš naslov. Čez nekaj tednov bo založba vrnila vezan letnik. Vezava stane din 30—, s poštnino vred din 35—. Prav toliko stane tudi vezava vsakega prejšnjega letnika naše revije.

ZALOŽBA MODRA PTICA V LJUBLJANI

IV. REDNA KNJIGA ZA TEKOČE LETO

SAMOTNI KŘEŠIN

je že skoro dotiskana. Vsi naročniki ga prejmejo najpozneje še pred koncem tega meseca.

Pridobivajte novih naročnikov!

Povejte svojim znancem, da je knjižni program za prihodnje leto najzanimivejši, kar jih je kdaj imela Modra ptica. Zato naj se že sedaj naroče in si tako zasigurajo naše knjige. Letos se je primerilo, da nekateri novi naročniki, ki so se prepozno naročili, niso mogli več dobiti »VIA MALE«, ker jo je zmanjkalo. Prva knjiga prihodnjega leta »V VRTINCU« *bo doživela nemara še dosti večji uspeh* kakor ga je »Via mala«, zato naj se novi naročniki pravočasno priglase.

*Dogodek za naše čitatelje bo naša prva redna knjiga
za prihodnje leto*

MARGARET MITHELLE

V VRTINCU

P R V A K N J I G A

Roman iz časa ameriške državljanske vojne

Izide za božič

Druga knjiga tega romana izide v začetku marca.

Prevaja M. Rožič.

Ogromno trilogijo Američanke Margarete Mithelle: »V vrtincu«, ki izide pri nas v dveh zelo debelih knjigah, smatrajo po svetu že danes za eno največjih del svetovne literature. Nekateri ga smatrajo za najširše epsko delo sodobnosti, drugi za najlepši in najbolj napeti ljubezenski roman, Američani sami pa pravijo, da je to njihov »Vojna in mir«. In res je čar teh dveh obsežnih knjig tako silen, da se mu ne more nihče ustavljati. Genijalna pisateljica nas ob plastično risanih likih seznanja z življenjem severno ameriškega juga v času državljanske vojne. Riše nam življenje na bombaževih plantažah, razmerje gospodarjev do črnih sužnjev, razvoj glavne junakinje *Scarlett O'Hare*, njeno ljubezen in srečanje s človekom, ki postane njena usoda. Postavlja nas v zgodovinsko dobo preloma, dobo, kakršnih je v zgodovini precej, ko se podira, kar je stoletja kljubovalo, in se dviga, kar je stoletja živelo na dnu. Vizija državljanske vojne je tako plastična, da bi nas morala spraviti v obup, ako ne bi ob vsakem dotiku z resničnostjo čutili, da mora iz ruševin vstati nekaj lepega. Komaj zaznavno prizadetost pisateljice paralizira njena blagodejna ironija, ki na prav žensko obziren način ruši bogove in idole. »V vrtincu« bodo dve najlepši knjigi, kar jih je doslej izdala »Modra ptica«.

ZALOŽBA MODRA PTICA V LJUBLJANI

NAGRADE

za pridobivanje novih naročnikov

Kdor pridobi *enega* novega naročnika na naše redne publikacije, si lahko izbere za nagrado eno izmed sledečih knjig, mehko vezano.

KNUT HAMSUN
BLAGOSLOV ZEMLJE
Roman.

KNUT HAMSUN
POTEPUHI
Roman.

WALTER SCOTT
IVANHOE
Roman.

EMIL LUDWIG
NAPOLEON
Biografski roman.

FULÖP MILLER
SVETI SATAN
Biografija.

LYTTON STRACHEY
KRALJICA VIKTORIJA
Biografija.

MADELON LULOFS
GUMIJEVE PLANTAŽE
Roman s Sumatre.

PEARL S. BUCK
DOBRA ZEMLJA
Roman o Kitajski.

PROSPER MERIMEE
SENTJERNEJSKA NOČ
Roman.

JACK LONDON
DOLINA MESECA
Roman.

SIGRID UNDET
JENNY
Roman.

V. BLASCO IBANES
KRVAVE ARENE
Roman.

SINCLAIR LEWIS
ARROWSMITH
Roman

MAKSIM GORKIJ
TRIJE LJUDJE
Roman.

HEINRICH MANN
VELIKA STVAR
Roman.

JORDAN JOVKOV
ZANJEC
Roman iz bolgarskega življenja.
(Samo v platno vez.)

ANDRÉ MAUROIS
OBDOBJA V LJUBEZNI
Roman.

IVAN A. GONČAROV
OBLOMOV
Roman.

OTTO WEININGER
SPOL IN ZNAČAJ
Roman.

JACK LONDON
MARTIN EDEN
Roman.

VLADIMIR BARTOL
AL ARAF
Zbirka novel.

KARL ČAPEK
POGOVORI Z MASARYKOM
knjiga o velikem človeku filozofu in državniku
(Samo v platno vez.)

JANKO LAVRIN
**DOSTOJEVSKI,
NIETZSCHE, TOLSTOJ**
Tri študije.

IVAN S. TURGENJEV
**POMLADNE VODE
OČETJE IN SINOVI**
Dva romana.

THAMES WILLIAMSON
**ZEMLJA MI JE
POVEDALA**
Eskimski roman.

JOHN GALSWORTHY
SAGA O FORSYTH
Trije romani

Kdor pridobi *dva* nova naročnika, si lahko izbere *dve* izmed gori naštetih *v mehko vezanih* knjig, ali pa eno *v platno* vezano.

Kdor pridobi *tri* naročnike, si lahko izbere izmed gori navedenih knjig *tri v mehko* vezane ali *dve v platno* vezani.

Kdor pridobi *štiri* nove naročnike, si lahko izbere izmed gori navedenih knjig *štiri v mehko* vezane ali *tri v platno* vezane.

Kdor pridobi *pet ali več* naročnikov, si lahko izbere izmed gori navedenih knjig *toliko v platno vezanih*, kolikor je pridobil naročnikov.

Salda-konte, štrace, journale,
šolske zvezke, mape, odjemal-
ne knjižice, risalne bloke itd.

nudi po izredno ugodnih cenah

***Knjigoveznica
Jugoslovanske
tiskarne***

***v Ljubljani
Kopitarjeva 6
2. nadstropje***

HRANILNICA DRAVSKE BANOVINE

CELJE — LJUBLJANA — MARIBOR
EKSPOZITURA: KOČEVJE

Obreduje vloge na hranilne
knjižice in v tekočem računu

DO 5%

Daje menična, lombardna in hipo-
tekarna posojila; kupuje, posojuje
in prodaja vrednostne papirje;
vrši vse posle denarnih zavodov

Za vse obveznosti jamči dravska
banovina z vsem svojim premože-
njem in z vso svojo davčno močjo

Klišaje

*vseh
vrst
po
fotogra-
fijah
in
risbah
izvršuje*

Klišarna St. Deu

Ljubljana, Dalmatinova ul. 13

Tiskarna Merkur

LJUBLJANA, GREGORČIČEVA UL. 23

SE PRIPOROČA ZA CENJ. NAROČILA, KI JIH BO IZVRŠILA HITRO,
LIČNO IN PO ZMERNI CENI / TISKA KNJIGE, BROŠURE, ČASOPISE,
REVIJE, KUVERTE, MEMORANDE, RAČUNE, LETAKE, LEPAKE,
POSETNE KARTE, LETNA POROČILA, VSTOPNICE, VABILA ITD.
VSE TISKOVINE TISKA V ENI ALI VEČ BARVAH

V LASTNI ZALOŽBI IZDAJA: »SLUŽBENI LIST KRALJEVSKE BANSKE
UPRAVE DRAVSKE BANOVINE« IN »ZBIRKO ZAKONOV IN UREDB«,
KATERE SEZNAM VAM NA ŽELJO DOPOŠLJE
TELEFON 25-52